

Livio - Ab Urbe Condita - Periochae

Ex libro I

Adventus Aeneae in Italiam et res gestae. Ascani regnum Albae et deinceps Silviorum. Numitoris filia a Marte compressa nati Romulus et Remus. Amullius obtruncatus. Urbs a Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Spolia opima Feretrio Iovi lata. In curias populus divisus. Fidenates Veientes victi. Romulus consecratus.

Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Porta Iani clausa.

Tullus Hostilius Albanos diripuit. Trigeminorum pugna. Metti Fufeti supplicium. Tullus fulmine consumptus.

Ancus Marcius Latinos devicit, Ostiam condidit.

Tarquinius Priscus Latinos superavit, circum fecit, finitimos devicit, muros et cloacas fecit.

Servio Tullio caput arsit. Servius Tullius Veientes devicit et populum in classes divisit, aedem Dianae dedicavit.

Tarquinius Superbus occiso Tullio regnum invasit. Tulliae scelus in patrem. Turnus Herdonius per Tarquinium occisus. Bellum cum Vulscis. Fraude Sex. Tarquini Gabi direpti. Capitolium inchoatum. Termonis et Iuventae arae moveri non potuerunt. Lucretia se occidit. Superbi expulsio. Regnatum est annis CCLV.

Ex libro II

Brutus iureiurando populum adstrinxit, neminem Romae regnare passuros. Tarquinium Conlatinum, collegam suum, propter adfinitatem Tarquiniolorum suspectum coegit consulatu se abdicare et civitate cedere. Bona regum diripi iussit, agrum Marti consecravit; qui campus Martius nominatus est. Adulescentes nobiles, in quibus suos quoque et fratris filios, quia coniuraverant de recipiendis regibus, securi percussit. Servo indici, cui Vindicio nomen fuit, libertatem dedit. (Ex cuius nomine vindicta appellata.)

Cum adversus reges, qui contractis Veientum et Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arrunte, filio Superbi, commortuus est; eumque matronae anno luxerunt.

P. Valerius consul legem de provocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est.

Porsenna, Clusinorum rex, bello pro Tarquiniis suscepto cum ad Ianiculum venisset, ne Tiberim transiret, virtute Coclitis Horati prohibitus est. Qui, dum alii pontem Sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit et ponte rupto armatus in flumen se misit et ad suos transnavit. Accessit alterum virtutis exemplum in Mucio. Qui cum ad feriendum Porsennam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse existimaverat, comprehensus impositam manum altaribus, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est dixitque tales CCC esse. Quorum admiratione coactus Porsenna pacis condiciones ferre bellum omisit acceptis obsidibus. Ex quibus virgo una Cloelia deceptis custodibus per Tiberim ad suos transnavit et, cum reddita esset, a Porsenna honorifice remissa equestri statua donata est.

Adversus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Postumius dictator prospere pugnavit.

Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit. Ob hoc Claudia tribus adiecta est numerusque tribuum ampliatus est, ut essent XXI.

Plebs cum propter nexos ob aes alienum in Sacrum Montem secessisset, consilio Meneni Agrippae a seditione revocata eat. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt.

Oppidum Vulscorum Corioli captum est virtute et opera Cn. Marci, qui ob hoc Coriolanus vocatus est.

T. Latinius, vir de plebe, cum in visu admonitus, ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret, et neglexisset, amisso filio pedibus debilis factus, postquam delatus ad senatum lectica eadem illa indicaverat, usu pedum recepto domum reversus est.

Cum Cn. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Vulscorum factus exercitum hostium urbi admovisset, et missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriae inferret, Veturia mater et Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut recederet.

Lex agraria primum lata est.

Spurius Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusque.

Opillia virgo Vestalis ob incestum viva defossa est.

Cum vicini Veientes incommodi magis quam graves essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit misitque in id trecentos et sex armatos, qui ad Cremeram praeter unum ab hostibus caesi sunt.

Appius Claudius cos. cum adversus Vulscos contumacia exercitus male pugnatum esset, decimum quemque militum fuste percussit.

Res praeterea adversus Vulscos et Hernicos et Veientes et seditiones inter patres plebemque continet.

Ex libro III

Seditiones de agrariis legibus fuere. Capitolium ab exulibus et servis occupatum caesis his receptum est.

Census bis actus est. Priore lustris censa sunt civium capita CVIII milia DCCXIII praeter orbos orbisque, sequenti CXVII milia CCXVIII.

Cum adversus Aequos male gesta res esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus operi rustico esset, ad id bellum gerendum arcessitus est. Is victos hostes sub iugum misit.

Tribunorum plebis numerus ampliatus est, ut essent X tricesimo sexto anno a primis tribunis plebis.

Petitis per legatos et adlatis Atticis legibus ad constituendas eas proponendasque Xviri pro consulibus sine ullis aliis magistratibus creati altero et trecentesimo anno quam Roma condita erat, et ut a regibus ad consules, ita a consulibus ad Xviros imperium translatum. Hi X tabulis legum positis cum modeste se in eo honore gessissent et ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad X adiectis cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere et in tertium annum retinuerunt, donec invisio eorum imperio finem adtulit libido Appi Claudii. Qui cum in amorem Virginiae virginis incidisset, summisso qui eam in servitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio inposuit. Rapto ex taberna proxima cultro filiam occidit, cum aliter effici non posset, ne in potestatem stuprum inlaturi veniret. Hoc tam magnae iniuriae exemplo plebs concitata montem Aventinum occupavit coegitque Xviros abdicare se magistratu. Ex quibus Appius, qui praecipuam poenam meruerat, in carcerem coiectus est, ceteri in exilium acti.

Res praeterea contra Sabinos et Vulscos prospere gestas continet et parum honestum populi Romani iudicium. Qui iudex inter Ardeates et Aricinos sumptus agrum, de quo ambigebatur, sibi adiudicavit.

Ex libro IIII

Lex de conubio patrum et plebis a tribunis contentione magna patribus repugnantibus perlata est.

Tribuni [lacuna] plebis. Aliquot annos res populi R. domi militiaeque per hoc genus magistratus administratae sunt. Item censores tunc primum creati sunt.

Ager Ardeatibus populi iudicio ablati missis in eum colonis restitutus est.

Cum fame populus R. laboraret, Spurius Maelius eques R. frumentum populo sua impensa largitus est, et ob hoc factum conciliata sibi plebe regnum adfectans a C. Servilio Ahala magistro equitum iussu Quinti Cincinnati dictatoris occisus est; L. Minucius index bove aurata donatus est.

Legatis Romanorum a Fidenatibus occisis, quoniam ob rem p. morte occubuerant, statuae in rostris positae sunt.

Cossus Cornelius tribunus militum occiso Tolumnio, Veientum rege, opima spolia secunda rettulit.

Mam. Aemilius dictator censurae honorem, qui antea per quinquennium gerebatur, anni et sex mensum spatio finiit; ob eam rem a censoribus notatus est.

Fidenae in potestatem redactae eoque coloni missi sunt. Quibus occisis Fidenates cum defecissent, ab Mam. Aemilio dictatore victi sunt et Fidenae captae.

Coniuratio servorum oppressa est.

Postumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est.

Stipendium ex aerario tum primum militibus datum est.

Res praeterea gestas adversus Vulscos at Fidenates et Faliscos continet.

Ex libro V

In obsidione Veiorum tabernacula militibus facta sunt. Ea res cum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit querentium non dari plebi nec per hiemem militiae requiem.

Equites tum primum equis suis mereri coeperunt.

Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ex hostibus captus est.

Furius Camillus dictator X annis obsessos Veios cepit, simulacrum Iunonis Romam transtulit, decimam praedae Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit statimque deditione facta Faliscorum victoriam iustitia consecutus est.

Cum alter ex censoribus C. Iulius decessisset, in locum eius M. Cornelius suffectus est. Nec id postea factum est, quoniam eo lustro a Gallis Roma capta est.

Furius Camillus, cum dies ei ab L. Apuleio tribuno pl. dicta esset, in exilium abiit.

Cum Galli Senones Clusium obsiderent et legati a senatu missi ad componendam inter eos et Clusinos pacem pugnantes contra Gallos starent in acie Clusinorum, hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt fuisque ad Aliam Romanis cepere urbem praeter Capitolium, quo se iuventus contulerat; maiores natu cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis aedium sedentes occiderunt. Et cum per aversam partem Capitoli iam in summum evasisent, proditi clangore anserum M. Manli praecipue opera deiecti sunt. Coactis deinde propter famem Romanis eo descendere, ut M pondo auri darent et hoc pretio finem obsidionis emerent, Furius Camillus, dictator absens creatus, inter ipsum conloquium, quo de pacis condicionibus agebatur, cum exercitu venit et Gallos post sextum mensem urbe expulit ceciditque.

Dictum est ad Veios migrandum esse propter incensam et dirutam urbem, quod consilium Camillo auctore discussum est. Movit populum vocis quoque omen ex centurione audita, qui cum in forum venisset, manipularibus suis dixerat: "Sta, miles, hic optime manebimus."

Aedis Iovi Capitolino facta est, quod ante urbem captam vox audita erat adventare Gallos.

Ex libro VI

Res adversus Volscos et Aequos et Praenestinos prospere gestas continet.

Quattuor tribus adiectae sunt, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arniensis.

M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum obstrictos aere alieno liberaret, nexos exsolveret, crimine adfectati regni damnatus de saxo deiectus est. In cuius notam S.C. factum est, ne cui de Manlia gente Marco nomen esset.

C. Licinius et L. Sextius tribuni pl. legem promulgaverunt, ut consules ex plebe fierent -qui ex patribus creabantur- eamque cum magna contentione repugnantibus patribus, cum idem tribuni pl. per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt; et primus ex plebe consul L. Sextius creatus est.

Lata est et altera lex, ne cui plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

Ex libro VII

Duo novi magistratus adiecti sunt, praetura et curulis aedilitas.

Pestilentia civitas laboravit eamque insignem fecit mors Furi Camilli. Cuius remedium et finis cum per novas religiones quaereretur, ludi scaenici tunc primum facti sunt.

Cum dies L. Manlio dicta esset a M. Pomponio tribuno pl. propter dilectum acerbè actum et T. Manlium filium rus relegatum sine ullo crimine, adulescens ipse, cuius relegatio patri obiebatur, venit in cubiculum tribuni strictoque gladio coegit eum in verba sua iurare, se non perseveraturum in accusatione.

Tunc omnia pretiosa missa sunt in praealtam voraginem urbis Romanae. In eam Curtius armatus sedens equo praecipitavit, et expleta est.

T. Manlius adulescens, qui patrem a tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum provocantem aliquem ex militibus Romanis in singulare certamen descendit eique occiso torquem aureum detraxit, quem ipse postea tulit, et ex eo Torquatus vocatus est.

Duae tribus adiectae, Pomptina et Publilia.

Licinius Stolo lege lata damnatus est, quod plus quingentis iugeribus agri possideret.

M. Valerius tribunus militum Gallum, a quo provocatus erat, insidente galeae corvo et unguibus rostroque hostem infestante occidit et ex eo Corvi nomen accepit, consulque proximo anno, cum annos XXIII haberet, ob virtutem creatus est.

Amicitia cum Carthaginensibus iuncta est.

Campani cum a Samnitibus bello urgerentur, auxilio adversus eos a senatu petito, cum id non impetrarent, urbem et agros populo R. dederunt. Ob quam causam ea, quae populi R. facta essent, defendi bello adversus Samnites placuit. Cum ab Aulo Cornelio cos. exercitus in locum iniquum deductus in magno discrimine esset, P. Deci Muris tribuni militum opera servatus est. Qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites consederant, occasionem consuli in aequiorem locum evadendi dedit; ipse ab hostibus circumsessus erupit.

Cum milites Romani, qui Capuae in praesidio relictæ erant, de occupanda ea urbe conspirassent et detecto consilio metu supplicii a populo R. defecissent, per M. Valerium Corvum dictatorem, qui consilio suo eos a furore revocaverat, patriae restituti sunt.

Res praeterea contra Hernicos et Gallos et Tiburtes et Privernates et Tarquinienses et Samnites et Vulscos prospere gestas continet.

Ex libro VIII

Latini cum Campania defecere et missis legatis ad senatum condicionem tulerunt ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata praetor eorum Annius de Capitolio ita lapsus est, ut exanimaretur.

T. Manlius consul filium, quod contra edictum eius adversus Latinos pugnaverat, quamvis prospere pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis P. Decius, tunc consul cum Manlio,

devovit se pro exercitu et concitato equo cum in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reverso nemo ex iuventute obviam processit.

Minucia, virgo Vestalis, incesti damnata est.

Ausonibus victis et oppido ex is capto Cales, item Fregellae coloniae deductae sunt.

Veneficium complurium matronarum deprehensum est, ex quibus plurimae statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est.

Privernatibus, cum bellassent, victis civitas data est. Neapolitani bello et obsidione victi in deditionem venerunt. Q. Publilio, qui eos obsederat, primo et imperium prolatum est et procos. triumphus decretus.

Plebs nexu liberata est propter L. Papiri creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre voluerat.

Cum L. Papirius Cursor dictator reversus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius, magister equitum, occasione bene gerendae rei invitatus, contra edictum eius prospere adversus Samnites pugnavit. Ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romam profugit et, cum parum causa proficeret, populi precibus donatus est.

Res praeterea contra Samnites prospere gestas continet.

Ex libro IX

T. Veturius Spurius Postumius coss. apud furcas Caudinas deducto in locum artum exercitu, cum spes nulla esset evadendi, foedere cum Samnitibus facto et sescentis equitibus Romanis obsidibus datis ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub iugum mitterentur; idemque auctore Spurio Postumio cos., qui in senatu suaserat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme foedus ictum erat, publica fides liberaretur, cum duobus trib. pl. et omnibus qui foedus spoponderant, dediti Samnitibus, non sunt recepti. Nec multo post, fuis a Papirio Cursore Samnitibus et sub iugum missis, receptisque sescentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor flagitii prioris abolitus est.

Tribus duae adiectae sunt, Oufentina et Falerna. Suessa et Pontia coloniae deductae sunt.

Appius Claudius censor aquam perduxit; viam stravit, quae Appia vocata est; libertinorum filios in senatum legit. Ideoque quoniam is ordo indignis inquinatus videbatur, sequentis anni coss. in senatu legendo observaverunt, quem ad modum ante proximos censores fuerat.

Res praeterea contra Apulos et Etruscos et Umbros et Marsos et Paelignos et Aequos et Samnites, quibus foedus restitutum est, prospere gestas continet.

Cn. Flavius scribe, libertino patre natus, aedilis curulis fuit per forensem factionem creatus, quae cum comitia et campum turbaret et in his propter nimias vires dominaretur, a Q. Fabio censore in quattuor tribus redacta est, quas urbanas appellavit. Eaque res Fabio Maximo nomen dedit.

In hoc libro mentionem habet Alexandri, qui temporibus his fuit, et aestimatis populi R. viribus quae tunc erant, colligit, si Alexander in Italiam traiecisset, non tam ei victoriam de populo R. fore quam de his gentibus quas ad orientem imperio suo subiecerat.

Ex libro X

Coloniae deductae sunt Sora et Alba et Carsioli. Marsi in deditionem accepti sunt.

Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuissent.

Lex de provocatione ad populum a Murena cos. tertio tunc lata est. Duae tribus adiectae sunt, Aniensis et Terentina.

Samnitibus bellum indictum est et adversus eos saepe prospere pugnatum est.

Cum adversus Etruscos, Umbros, Samnites, Gallos, P. Decio et Q. Fabio ducibus pugnaretur et Romanus exercitus in magno discrimine esset, P. Decius, secutus patris exemplum, devovit se pro exercitu et morte sua victoriam eius pugnae populo R. dedit.

Papirius Cursor Samnitium exercitum, qui de iureiurando obstrictus quo maiore constantia virtutis pugnaret, in aciem descenderat, fudit.

Census actus est, lustrum conditum. Censa sunt civium capita CCLXXII milia et CCCXX.

Ex libro XI

Cum Fabius Gurges cos. male adversus Samnites pugnasset, et senatus de removendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc fili ignominiam eo maxime senatum movit quod iturum se filio legatum pollicitus est, idque praestitit. Eius consiliis et opera filius consul adiutus caesis Samnitibus triumphavit; C. Pontium, imperatorem Samnitium, ductum in triumpho, securi percussit.

Cum pestilentia civitas laboraret, missi legati, ut Aesculapi signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportaverunt; eoque in insulam Tiberis egresso eodem loco aedis Aesculapio constituta est.

L. Postumius consularis, quoniam, cum exercitui praeesset, opera militum in agro suo usus erat, damnatus est.

Pacem petentibus Samnitibus foedus quarto renovatum est. Curius Dentatus cos. Samnitibus caesis et Sabinis, qui rebellaverant, victis et in deditionem acceptis bis in eodem magistratu triumphavit.

Coloniae deductae sunt Castrum, Sena, Hadria.

Triumviri capitales tunc primum creati sunt.

Censu acto lustrum conditum est. Censa sunt civium capita CCLXXII milia.

Plebs propter aes alienum post graves et longas seditiones ad ultimum secessit in Ianiculum, unde a Q. Hortensio dictatore deducta est. (Isque in ipso magistratu decessit.)

Res praeterea contra Vulsinienses gestas continet, item adversus Lucanos, contra quos auxilium Thurinis ferre placuerat.

Ex libro XII

Cum legati Romanorum a Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto. L. Caecilius praetor ab his cum legionibus caesus est.

Cum a Tarentinis classis Romana direpta esset, Ilviro qui praeerat classi occiso, legati ad eos a senatu, ut de his iniuriis quererentur, missi pulsati sunt. Ob id bellum his indictum est.

Samnites defecerunt. Adversus eos et Lucanos et Brittios et Etruscos aliquot proeliis a compluribus ducibus bene pugnatum est.

Pyrrhus, Epirotarum rex, ut auxilium Tarentinis ferret, in Italiam venit.

Cum in praesidium Reginorum legio Campana cum praefecto Decio Vibullio missa esset, occisis Reginis Regium occupavit.

Ex libro XIII

Valerius Laevinus cos. parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id proelium cum corpora Romanorum qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem invenit populabundusque ad urbem Romanam processit. C. Fabricius missus ad eum a senatu, ut de redimendis captivis ageret, frustra ut patriam desereret a rege temptatus est. Captivi sine pretio remissi sunt. Cineas legatus a Pyrrho ad senatum missus petiit ut componendae pacis causa rex in urbem reciperetur. De qua re cum ad frequentiore senatum referri placuisset, Appius Claudius (qui propter valetudinem oculorum iam diu consiliis publicis se abstinuerat) venit in curiam et sententia sua tenuit ut id Pyrrho negaretur.

Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. Censa sunt civium capita CCLXXXVII milia CCXXII.

Iterum adversus Pyrrhum dubio eventu pugnatum est.

Cum Carthaginiensibus quarto foedus renovatum est.

Cum C. Fabricio consuli is qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur venenum se regi daturum, cum indicio ad regem remissus est.

Res praeterea contra Lucanos et Bruttios, Samnites et Etruscos prospere gestas continet.

Ex libro XIV

Pyrrhus in Siciliam traiecit.

Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iovis signum, caput eius per haruspices inventum est.

Curius Dentatus cos. cum dilectum haberet, eius, qui citatus non responderat, bona primus vendidit. Iterum Pyrrhum ex Sicilia in Italiam reversum vicit et Italia expulit.

Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod is X pondo argenti facti haberet. Lustrum a censoribus condito censa sunt civium capita CCLXXI milia CCXXIII.

Cum Ptolemaeo, Aegypti rege, societas iuncta est.

Sextilia, virgo Vestalis, damnata incesti viva defossa est.

Coloniae deductae sunt Posidonia et Cosa.

Carthaginiensium classis auxilio Tarentinis venit, quo facto ab his foedus violatum est.

Res praeterea contra Lucanos et Bruttios et Samnites feliciter gestas et Pyrrhi regis mortem continet.

Ex libro XV

Victis Tarentinis pax et libertas data est.

Legio Campana, quae Regium occupaverat, obsessa deditione facta securi percussa est.

Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuvenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus.

Picentibus victis pax data est. Coloniae deductae Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio.

Tunc primum populus R. argento uti coepit.

Umbri et Sallentini victi in deditionem accepti sunt.

Quaestorum numerus ampliatus est, ut essent octo.

Ex libro XVI

Origo Carthaginiensium et primordia urbis eorum referuntur.

Contra quos et Hieronem, regem Syracusanorum, auxilium Mamertinis ferendum senatus censuit, cum de ea re inter suadentes ut id fieret, dissuadentesque contentio fuisset; transgressisque tunc primum mare exercitibus Romanis adversus Hieronem saepius bene pugnatum. Petenti pax data est.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCLXXXII milia CCXXXIII.

Decimus Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris primus edidit.

Colonia Aesernia deducta est.

Res praeterea contra Poenos et Vulsinios prospere gestas continet.

Ex libro XVII

Cn. Cornelius consul a classe Punica circumventus et per fraudem, veluti in conloquium evocatus, captus est.

C. Duillius consul adversus classem Poenorum prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum ducum navalis victoriae duxit triumphum. Ob quam causam ei perpetuus quoque honos habitus est, ut revertenti a cena tibicine canente funale praeferretur.

L. Cornelius consul in Sardinia et Corsica contra Sardos et Corsos et Hannonem, Poenorum ducem, feliciter pugnavit.

Atilius Calatinus cos. cum in locum a Poenis circumsessum temere exercitum duxisset, M. Calpurni, tribuni militum, virtute et opera evasit, qui cum CCC militibus eruptione facta hostes in se converterat.

Hannibal, dux Poenorum, victa classe cui praefuerat, a militibus suis in crucem sublatus est.

Atilius Regulus cos. victis navali proelio Poenis in Africam traiecit.

Ex libro XVIII

Atilius Regulus in Africa serpentem portentosae magnitudinis cum magna clade militum occidit. Et cum aliquot proeliis bene adversus Carthaginienses pugnasset, successorque ei a senatu prospere bellum gerenti non mitteretur, id ipsum per litteras ad senatum scriptas questus est, in quibus inter causas petendi successoris erat quod agellus eius a mercennariis desertus esset. Quaerente deinde Fortuna ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, arcessito a Carthaginiensibus Xanthippo, Lacedaemoniorum duce, victus proelio et captus est. Res deinde a ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas deformaverunt naufragia classium.

Tib. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est.

M'. Valerius Maximus P. Sempronius Sophus censores cum senatum legerent, XVI senatu moverunt. Lustrum condiderunt, quo censa sunt civium capita CCXCVII milia DCCXCVII.

Regulus missus a Carthaginiensibus ad senatum ut de pace et (si eam non posset impetrare) de commutandis captivis ageret, et iureiurando adstrictus, rediturum se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset, utrumque negandi auctor senatui fuit, et cum fide custodita reversus esset, supplicio a Carthaginiensibus de eo sumpto periit.

Ex libro XIX

Caecilius Metellus rebus adversus Poenos prospere gestis speciosum egit triumphum, XIII ducibus hostium et CXX elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher cos. contra auspicia profectus (iussit mergi pullos, qui cibari nolebant) infeliciter adversus Carthaginienses classe pugnavit, et revocatus a senatu iussusque dictatorem dicere Claudium Gliciam dixit, sortis ultimae hominem, qui coactus abdicare se magistratu postea ludos praetextatus spectavit.

A. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Commutatio captivorum cum Poenis facta est.

Coloniae deductae sunt Fregenae, in agro Sallentino Brundisium.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCXLI milia CCXII.

Claudia (soror P. Claudii qui contemptis auspiciis male pugnaverat) a ludis revertens cum turba premeretur, dixit: "utinam frater meus viveret: iterum classem duceret." Ob eam causam multa ei dicta est.

Duo praetores tunc primum creati sunt.

Caecilius Metellus, pontifex maximus, A. Postumium consulem, quoniam idem et flamen Martialis erat, cum is ad bellum gerendum proficisci vellet, in urbe tenuit nec passus est a sacris recedere.

Rebus adversus Poenos a pluribus ducibus prospere gestis, summam victoriae C. Lutatius cos. victa ad Aegates insulas classe Poenorum imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est.

Cum templum Vestae arderet, Caecilius Metellus, pontifex maximus, ex incendio sacra rapuit.

Duae tribus adiectae sunt, Velina et Quirina.

Ex libro XX

Falisci cum rebellassent, sexto die perdomiti in deditionem venerunt.

Spoletium colonia deducta est.

Adversus Liguras tunc primum exercitus promotus est. Sardi et Corsi cum rebellassent, subacti sunt.

Tuccia, virgo Vestalis, incesti damnata est.

Bellum Illyriis propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant, occisum indictum est, subactique in deditionem venerunt.

Praetorum numerus ampliatus est ut essent IIII.

Galli transalpini, qui in Italiam inruperant, caesi sunt. Eo bello populum R. sui Latiniq[ue] nominis DCCC milia armatorum habuisse dicit. Exercitibus Romanis tunc primum trans Padum ductis Galli Insubres aliquot proeliis fusi in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus cos. occiso Gallorum Insubrium duce, Vertomaro, opima spolia rettulit.

Histri subacti sunt. Iterum Illyrii cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt.

Lustrum a censoribus ter conditum est. Primo lustro censa sunt civium capita CCLXX milia CCXII. Libertini in quattuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi per omnes fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburanam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam muniit et circum Flaminium exstruxit.

Coloniae deductae sunt in agro de Gallis capto Placentia et Cremona.

Ex libro XXI

Belli Punici secundi ortum narrat et Hannibalis, ducis Poenorum, contra foedus per Hiberum flumen transitum. A quo Saguntum, sociorum populi R. civitas, obsessa octavo mense capta est. De quibus iniuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur. Cum satis facere nollent, bellum his indictum est.

Hannibal superato Pyrenaeo saltu per Gallias, fuis Volcis (qui obsistere conati erant ei) ad Alpes venit et laborioso per eas transitu, cum montanos quoque Gallos obvios aliquot proeliis reppulisset, descendit in Italiam et ad Ticinum flumen Romanos equestri proelio fudit. In quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit.

Iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso Hannibal Apenninum quoque permagna vexatione militum propter vim tempestatum transiit.

Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Poenos prospere pugnavit duce hostium Magone capto.

Ex libro XXII

Hannibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso in Etruriam venit, per quas paludes quadriduo et tribus noctibus sine ulla requie iter fecit.

C. Flaminius cos., homo temerarius, contra auspicia profectus signis militaribus effossis, quae tolli non poterant, et ab equo, quem conscenderat, per caput devolutus, insidiis ab Hannibale circumventus ad Thrasymentum lacum cum exercitu caesus est. Sex milia, quae eruperant, fide ab Atherbale data, perfidia Hannibalis vineta sunt. Cum ad nuntium cladis Romae luctus esset, duae matres ex insperato receptis filiis gaudio mortuae sunt. Ob hanc cladem ex Sibyllinis libris ver sacrum votum.

Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator adversus Hannibalem missus nollet acie cum eo conflare, ne contra ferocem tot victoriis hostem adversis proeliis milites pugnare committeret, et opponendo se tantum conatus Hannibalis impediret, M. Minucius, magister equitum, ferox et temerarius, criminando dictatorem tamquam segnem et timidum effecit, ut populi iussu aequaretur ei cum dictatore imperium; divisoque exercitu cum iniquo loco conflisset et in magno discrimine legiones eius essent, superveniente cum exercitu Fabio Maximo discrimine liberatus est. Quo beneficio victus castra cum eo iunxit et patrem eum salutavit, idemque facere milites iussit.

Hannibal vastata Campania inter Casilinum oppidum et Calliculam montem a Fabio clusus sarmentis ad cornua boum alligatis et incensis praesidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugavit et sic transgressus est saltum. Idemque Q. Fabi Maximi dictatoris, cum circumposita ureret, agro pepercit, ut illum tamquam proditorem suspectum faceret.

Aemilio deinde Paulo et Terentio Varrone coss. et ducibus cum magna clade adversus Hannibalem ad Cannas pugnatum est, caesaque eo proelio Romanorum XLV milia cum Paulo cos. et senatoribus XC et consularibus aut praetoriis aut aediliciis XXX.

Post quae cum a nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio tribunus militum (qui Africanus postea vocatus est) stricto supra capita deliberantium ferro iuravit pro hoste se habiturum eum, qui in verba sua non iurasset, effecitque ut omnes non relictum iri a se Italiam iureiurando adstringerentur.

Propter paucitatem militum VIII milia servorum armata sunt. Captivi, cum potestas esset redimendi, redempti non sunt.

Praeterea trepidationem urbis et luctum et res in Hispania meliore eventu gestas continet.

Opimia et Florentia, virgines Vestales, incesti damnatae sunt.

Varroni obviam itum et gratiae actae, quod de re p. non desperasset.

Ex libro XXIII

Campani ad Hannibalem defecerunt. Nuntius Cannensis victoriae, Mago, Carthaginem missus anulos aureos corporibus occisorum detractos in vestibulo curiae effudit, quos excessisse modii mensuram traditur. Post quem nuntium Hannon, vir ex Poenis nobilibus, suadebat senatui Carthaginensium ut pacem a populo Romano peterent, nec tenuit obstrepente Barcina factione.

Claudius Marcellus praetor ad Nolum, eruptione adversus Hannibalem ex oppido facta, prospere pugnavit.

Casilinum a Poenis obsessum ita fame vexatum est ut lora et pelles scutis detractas et mures inclusi essent. Nucibus per Vulturnum amnem a Romanis missis vixerunt.

Senatus ex equestri ordine hominibus CXCVII suppletus est.

L. Postumius praetor a Gallis cum exercitu caesus est.

Cn. et P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt et Hispaniam suam fecerunt.

Reliquiae Cannensis exercitus in Siciliam relegatae sunt, ne decederent inde nisi finito bello.

Sempronius Gracchus cos. Campanos cecidit.

Claudius Marcellus praetor Hannibalis exercitum ad Nolum proelio fudit et vicit, primusque tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

Inter Philippum, Macedoniae regem, et Hannibalem societas iuncta est.

Praeterea in Hispania feliciter a Publio et [Cnaeo Scipionibus, in Sardinia a] Manlio praetore adversus Poenos res gestas continet, a quibus Hasdrubal dux et Mago et Hanno capti.

Exercitus Hannibalis per hiberna ita luxuriatus est ut corporis animique viribus enervaretur.

Ex libro XXIV

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius pater Hiero amicus populi R. fuerat, ad Carthaginensis defecit et propter crudelitatem superbiamque a suis interfectus est.

Tib. Sempronius Gracchus procos. prospere adversus Poenos et Hannonem ducem ad Beneventum pugnavit servorum maxime opera, quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus cos. in Sicilia, quae prope tota ad Poenos defecerat, Syracusas obsedit.

Philippo, Macedonum regi, bellum indictum est, qui ad Apolloniam nocturno bello obpressus fugatusque Macedoniam cum prope inermi exercitu profugit. Ad id bellum gerendum M. Valerius praetor missus.

Res praeterea in Hispania a P. et Cn. Scipionibus adversus Carthaginienses gestas continet. A quibus Syphax, rex Numidiae, in amicitiam adscitus, qui a Masinissa, Massylorum rege, pro Carthaginiensibus pugnante, victus in Hispaniam ad Scipionem cum magna manu transiit contra Gades, ubi angusto freto Africa et Hispania dirimuntur.

Celtiberi quoque in amicitiam recepti sunt. Quorum auxiliis adscitis tunc primum mercennarium militem Romana castra habuerunt.

Ex libro XXV

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante annos aedilis factus.

Hannibal urbem Tarenton praeter arcem, in quam praesidium Romanorum fugerat, per Tarentinos iuvenes, qui se noctu venatum ire simulabant, cepit.

Ludi Apollinares ex Marci carminibus, quibus Cannensis clades praedicta fuerat, instituti sunt.

A Q. Fulvio et Ap. Claudio coss. adversus Hannonem, Poenorum ducem, prospere pugnatum est.

Tib. Sempronius Gracchus procos. ab hospite suo Lucano in insidias deductus a Magone interfectus est.

Centenius Paenula, qui centurio militaverat, cum petisset a senatu ut sibi exercitus daretur pollicitusque esset, si hoc impetrasset, de Hannibale victoriam, VIII milibus acceptis militum dux factus confligit acie cum Hannibale et cum exercitu caesus est.

Capua obsessa est a Q. Fulvio et Ap. Claudio coss.

Cn. Fulvius praetor male adversus Hannibalem pugnavit. In quo proelio XX milia hominum ceciderunt; ipse cum equitibus CC effugit.

Claudius Marcellus Syracusas expugnavit tertio anno et ingentem virum gessit. In eo tumultu captae urbis Archimedes intentus formis, quas in pulvere descripserat, interfectus est.

P. et Cn. Scipiones in Hispania tot rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, prope cum totis exercitibus caesi anno octavo quam in Hispaniam ierunt. Amissaque eius provinciae possessio foret, nisi L. Marci, equitis Romani, virtute et industria contractis exercituum reliquiis, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent. Ad XXVII milia caesa, ex mille octingentos, praeda ingens capta. Dux Marcius appellatus est.

Ex libro XXVI

Hannibal ad tertium lapidem ab urbe Roma super Anienem castra posuit. Ipse cum duobus milibus equitum usque ad ipsam Capenam portam, ut situm urbis exploraret, obequitavit. Et cum per triduum in aciem utrimque exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit; nam cum in castra redisset, statim serenitas erat.

Capua capta est a Q. Fulvio et Appio Claudio coss. Principes Campanorum veneno sibi mortem consciverunt. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos ut securi feriretur, litteras a senatu missas Q. Fulvius consul, quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit et lege agi iussit et supplicium peregit.

Cum comitiis apud populum quaereretur cui mandaretur Hispaniarum imperium, nullo id volente suscipere, P. Scipio (P. filius eius qui in Hispania ceciderat) professus est se iturum; et suffragio populi consensuque omnium missus Novam Carthaginem expugnavit, cum haberet annos XXIII videreturque divina stirpe, quia et ipse, postquam togam acceperat, cotidie in Capitolio erat et in cubiculo matris eius anguis saepe videbatur.

Res praeterea gestas in Sicilia continet et amicitiam cum Aetolis iunctam bellumque gestum adversus Acarnanas et Philippum, Macedoniae regem.

Ex libro XXVII

Cn. Fulvius procos. cum exercitu ab Hannibale ad Herdoneam caesus est. Meliore eventu ab Claudio Marcello cos. adversus eundem ad Numistronem pugnatum est. Inde Hannibal nocte recessit. Marcellus insecutus est et subinde cedentem pressit, donec confligeret. Priore pugna Hannibal superior, sequenti Marcellus.

Fabius Maximus pater cos. Tarentinos per prodicionem recepit.

Claudius Marcellus T. Quintius Crispinus coss. speculandi causa progressi e castris insidiis ab Hannibale circumventi sunt. Marcellus occisus, Crispinus fugit.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CXXXVII milia CVIII; ex quo numero apparuit quantum hominum tot proeliorum adversa fortuna populo R. abstulisset.

In Hispania ad Baeculam Scipio cum Hasdrubale et Hamilcare conflixit et vicit. Inter alia captum regalem puerum eximiae formae ad avunculum Masinissam cum donis dimisit.

Hasdrubal, qui cum exercitu novo Alpes transcenderat ut se Hannibali iungeret, cum milibus hominum LVI caesus est, capta V milia CCCC M. Livi cos. ductu, sed non minore opera Claudii Neronis cos., qui, cum Hannibali oppositus esset, relictis castris ita ut hostem falleret, cum electa manu profectus Hasdrubalem circumvenerat.

Res praeterea feliciter a P. Scipione in Hispania et a P. Sulpicio praetore adversus Philippum et Achaeos gestas continet.

Ex libro XXVIII

Res in Hispania prospere gestae a Silano, Scipionis legato, et ab L. Scipione fratre adversus Poenos, a P. Sulpicio procos. socio Attalo rege Asiae adversus Philippum, regem Macedonum, pro Aetolis referuntur.

Cum M. Livio et Claudio Neroni coss. triumphus decretus esset, Livius, qui in provincia sua rem gesserat, quadrigis invectus est, Nero, qui in collegae provinciam, ut victoriam eius adjuvaret, venerat, equo secutus est, et in hoc habitu plus gloriae reverentiaeque habuit; nam et plus in bello quam collega fecerat.

Ignis in aede Vestae negligentia virginis quae non custodierat, extinctus est; caesa est flagro.

P. Scipio in Hispania cum Poenis debellavit XIII anno eius belli, quinto post anno quam ierat, praeclusisque in totum possessione provinciae eius hostibus Hispanias recepit; et a Tarracone in Africam ad Syphacem, regem Massylorum, transvectus foedus iunxit. Hasdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto cenavit. Munus gladiatorium in honorem patris patruique Carthagini Nova edidit, non ex gladiatoribus, sed ex his qui aut in honorem ducis aut ex provocatione descendebant; in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt.

Cum Gisia urbs obpugnaretur, oppidani liberos et coniuges rogo extracto occiderunt et se insuper praecipitaverunt.

Ipse Scipio, dum gravi morbo implicatus est, seditionem in parte exercitus motam, confirmatus discussit rebellantesque Hispaniae populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta cum Masinissa, rege Numidarum, qui illi auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur, cum Gaditanis quoque post discessum inde Magonis, cui Carthagine scriptum erat ut in Italiam traiceret, Romam reversus consulque creatus.

Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est, permissumque ut in Africam traiceret, si id e re p. esse censeret. Mago, Hamilcaris filius, a minore Baleari insula, ubi hiemaverat, in Italiam traiecit.

Ex libro XXIX

Ex Sicilia C. Laelius in Africam a Scipione missus ingentem praedam reportavit et mandata Masinissae Scipioni exposuit querentis quod nondum exercitum in Africam traiecisset.

Bellum in Hispania finitum victore Romano, quod Indebilis excitaverat; ipse in acie occisus, Mandonius exposcentibus Romanis a suis deditus.

Magoni, qui Albingauni in Liguribus erat, ex Africa et militum ampla manus missa et pecuniae, quibus auxilia conduceret, praeceptumque ut se Hannibali coniungeret.

Scipio a Syracusis in Bruttios traiecit et Locros pulso Punico praesidio fugatoque Hannibale recepit.

Pax cum Philippo facta est.

Mater Idaea deportata est Romam a Pessinunte, oppido Phrygiae, carmine in libris Sibyllinis invento, pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idaea deportata Romam esset. Tradita est autem Romanis per Attalum, regem Asiae. Lapis erat, quem matrem deum incolae dicebant. Excepit P. Scipio Nasica (Cn. filius eius qui in Hispania perierat), vir optimus a senatu iudicatus, adulescens nondum quaestorius, quoniam ita responsum iubebat ut id numen ab optimo viro exciperetur consecrareturque.

Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Plemi legati quererentur, qui pecuniam Proserpinae sustulerat et liberos eorum ac coniuges stupraverat. In catenis Romam perductus in carcere est mortuus.

Cum falsus rumor de P. Scipione procos., qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tamquam is luxuriaretur, missis ob hoc legatis a senatu qui explorarent an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam permissu senatus traiecit.

Syphax, accepta in matrimonium filia Hasdrubalis Gisgonis, amicitiam, quam cum Scipione iunxerat, renuntiavit.

Masinissa, rex Massylorum, dum pro Carthaginiensibus in Hispania militat, amisso patre Gala de regno exciderat. Quo per bellum saepe repetito aliquot proeliis a Syphace, rege Numidarum, victus in totum privatus est, et cum CC equitibus exsul Scipioni se iunxit et cum eo primo statim bello Hannonem, Hamilcaris filium, cum ampla manu occidit. Scipio adventu Hasdrubalis et Syphacis, qui prope cum centum milibus armatorum venerant, ab obsidione Uticae depulsus hiberna communiit.

Sempronius cos. in agro Crotoniensi prospere adversus Hannibalem pugnavit.

Inter censores M. Livium et Claudium Neronem notabilis discordia fuit. Nam et Claudius collegae equum ademit, quod a populo damnatus actusque in exilium fuerat, et Livius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset et quod non bona fide secum in gratiam redisset. Idem omnes tribus (extra unam) aerarias reliquit, quod et innocentem se damnassent et posthac consulem censoremque fecissent.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCXIII milia.

Ex libro XXX

Scipio in Africa Carthaginienses et eundem Syphacem, Numidiae regem, Hasdrubalemque pluribus proeliis vicit adiuvante Masinissa, bina hostium castra expugnavit, in quibus XL milia hominum ferro ignique consumpta sunt. Syphacem per C. Laelium et Masinissam cepit.

Masinissa Sophonibam, uxorem Syphacis, filiam Hasdrubalis, captam statim adamavit et nuptiis factis uxorem habuit; castigatus a Scipione venenum ei misit, quo illa hausto decessit.

Effectumque multis Scipionis victoriis ut Carthaginienses in desperationem acti in auxilium publicae salutis Hannibalem evocarent. Isque anno XVI Italia decedens in Africam traiecit temptavitque per colloquium pacem cum Scipione componere, et cum de condicionibus pacis non convenisset, acie victus est.

Pax Carthaginiensibus petentibus data est. Hannibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit, excusata deinde temeritate facti ipse pacem suasit.

Masinissae regnum restitutum est.

Reversus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pilleatus secutus est. Scipio Africanus incertum militari prius favore an populari aura ita cognominatus sit. Primus certe hic imperator victae nomine a se gentis nobilitatus est.

Mago bello quo in agro Insubrum cum Romanis conflixerat vulneratus, dum in Africam per legatos revocatis revertitur, ex vulnere mortuus est.

Ex libro XXXI

Belli adversus Philippum, Macedoniae regem, quod intermissum erat, repetiti causae referuntur hae. Tempore initiorum duo iuvenes Acarnanes, qui non erant initiati, Athenas venerunt et in sacrarium Cereris cum aliis popularibus suis intraverunt. Ob hoc, tamquam summum nefas commisissent, ab Atheniensibus occisi sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti ad vindicandos illos auxilia a Philippo petierunt et Athenas obpugnaverunt, Athenienses auxilium a Romanis petierunt post pacem Carthaginiensibus datam paucis mensibus. Cum Atheniensium, qui a Philippo obsidebantur, legati auxilium a senatu petissent, et id senatus ferendum censuisset plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas patrum ut sociae civitati ferri opem populus quoque iuberet.

Id bellum P. Sulpicio cos. mandatum est qui exercitu in Macedoniam ducto equestribus proeliis prospere cum Philippo pugnavit. Aboedeni a Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum suos seque occiderunt.

L. Furius praetor Gallos Insubres rebellantes et Hamilcarem Poenum bellum in ea parte Italiae molientem acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est et milia hominum XXXV.

Praeterea expeditiones Philippi regis et Sulpici cos. expugnationesque urbium ab utroque factas continet. Sulpicius cos. bellum gerebat adiuvantibus rege Attalo et Rhodiis.

Triumphavit de Gallis L. Furius praetor.

Ex libro XXXII

Complura prodigia ex diversis regionibus nuntiata referuntur, inter quae in Macedonia in puppe longae navis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus cos. adversus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri fugatumque coegit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quae est vicina Macedoniae, sociis Aetolis et Athamanibus vexavit, L. Quintius Flamininus (frater consulis) navali proelio Attalo rege et Rhodiis adiuvantibus Euboeam et maritimam oram. Achaei in amicitiam recepti sunt.

Praetorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur.

Coniuratio servorum facta de solvendis Carthaginiensium obsidibus oppressa est, duo milia D necati.

Cornelius Cethegus cos. Gallos Insubres proelio fudit.

Cum Lacedaemoniis et tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est.

Praeterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

Ex libro XXXIII

T. Quintius Flamininus procos. cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quintius Flamininus, ille frater procos., Acarnanas, Leucade urbe (quod caput est Acarnanum) expugnata, in deditionem accepit.

Pax petenti Philippo Graecia liberata data est.

Attalus ab Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus decessit.

C. Sempronius Tuditanus praetor ab Celtiberis cum exercitu caesus est.

L. Furius Purpurio et Claudius Marcellus coss. Boios et Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit.

Hannibal frustra in Africa bellum molitus et ob hoc Romanis per epistulas ab adversae factionis principibus delatus propter metum Romanorum, qui legatos ad senatum Carthaginiensium de eo miserant, profugus ad Antiochum, Syriae regem, se contulit bellum adversus Romanos parantem.

Ex libro XXXIV

Lex Oppia, quam C. Oppius trib. pl. bello Punico de finiendis matronarum cultibus tulerat, cum magna contentione abrogata est, cum Porcius Cato auctor fuisset ne ea lex aboleretur.

Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit.

T. Quintius Flamininus bellum adversus Lacedaemonios et tyrannum eorum, Nabidem, prospere gestum data his pace, qualem ipse volebat, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finiit.

Res praeterea in Hispania et adversus Boios et Insubres Gallos feliciter gestae referuntur.

Senatus tunc primum secretus a populo ludos spectavit. Id ut fieret, Sextus Aelius Paetus et Cn. Cornelius Cethegus censores intervenerunt cum indignatione plebis.

Coloniae plures deductae sunt.

M. Porcius Cato ex Hispania triumphavit.

T. Quintius Flamininus, qui Philippum, Macedonum regem, et Nabidem, Lacedaemoniorum tyrannum, vicerat Graeciamque omnem liberaverat, ob hoc triduo triumphavit.

Legati Carthaginiensium nuntiaverunt Hannibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Temptaverat autem Hannibal per Aristonem Tyrium sine litteris Carthaginem missum ad bellandum Poenos concitare.

Ex libro XXXV

P. Scipio Africanus legatus ad Antiochum missus Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho adiunxerat, conlocutus est, ut si fieri posset, metum ei, quem ex populo R. conceperat, eximeret. Inter alia cum quaereret quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit Alexandrum, Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset quodque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. Quaerenti deinde, quem secundum poneret, "Pyrrhum", inquit, "castra metari primum docuisse, ad hoc neminem loca elegantius cepisse, praesidia disposuisse"

Exsequenti, quem tertium diceret, semet ipsum dixit. Ridens Scipio: "quidnam tu diceres," inquit, "si me vicisses?"

"Tunc vero me," inquit, "et ante Alexandrum et ante Pyrrhum et ante alios posuissem."

Inter alia prodigia, quae plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii cos. locutam "Roma cave tibi" refertur.

Nabis, Lacedaemoniorum tyrannus, incitatus ab Aetolis, qui et Philippum et Antiochum ad inferendum bellum populo R. sollicitabant, a populo R. descivit, sed bello adversus Philopoemenen, Achaeorum praetorem, gesto ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoque ab amicitia populi R. defecerunt. Cum societate iuncta Antiochus, Syriae rex, bellum Graeciae intulisset, complures urbes occupavit, inter quas Chalcidem et totam Euboeam.

Res praeterea in Liguribus gestas et adparatum belli ab Antiocho continet.

Ex libro XXXVI

Acilius Glabrio cos. Antiochum ad Thermopylas Philippo rege adiuvante victum Graecia expulit idemque Aetolos subegit.

P. Cornelius Scipio Nasica cos. aedem Matris deum, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu iudicatus, dedicavit. Idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, de his triumphavit.

Praeterea navalia certamina prospera adversus praefectos Antiochi regis referuntur.

Ex libro XXXVII

L. Cornelius Scipio cos. legato Scipione Africano fratre (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Graecia provincia decerneretur, cum C. Laelio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum regem gerendum, primus omnium Romanorum ducum in Asiam traiecit.

Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum Rhodiis iuvantibus.

Filius Africani captus ab Antiocho patri remissus est.

Victo deinde Antiocho ab L. Cornelio Scipione adiuvante Eumene, rege Pergami, Attali filio, pax data est ea condicione ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exaequatus Asiaticus appellatus.

Colonia deducta est Bononia.

Eumenis, quo iuvante Antiochus victus erat, regnum ampliatur. Rhodiis quoque, qui et ipsi iuverant, quaedam civitates concessae.

Aemilius Regillus, qui praefectos Antiochi navali proelio devicerat, navalem triumphum deduxit. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Graecia expulerat, et de Aetolis triumphavit.

Ex libro XXXVIII

M. Fulvius cos. in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephallaniam subegit, Aetolis perdomitis pacem dedit.

Cn. Manlius cos., collega eius, Gallograecos (Tolostobogios et Tectosagos et Trocmos) qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra Taurum montem non apparerent, vicit. Eorum origo, et quo modo ea loca, quae tenent, occupaverint, refertur.

Exemplum quoque virtutis et pudicitiae in femina traditur. Quae cum regis Gallograecorum uxor fuisset, capta centurionem, qui ei vim intulerat, occidit.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCLVIII milia CCCX.

Cum Ariarathe, Cappadociae rege, amicitia iuncta est.

Cn. Manlius contradicentibus X legatis, ex quorum consilio foedus cum Antiocho conscripserat, de Gallograecis acta pro se in senatu causa triumphavit.

Scipio Africanus die ei dicta (ut quidam tradunt) a Q. Petilio tr. pl. (ut quidam a Naevio) quod praeda ex Antiocho capta aerarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in rostra: "hac die," inquit, "Quirites, Carthaginem vici," et prosequente populo Capitolium escendit. Inde ne amplius tribuniciis iniuriis vexaretur, in voluntarium exilium Liternum concessit. (Incertum ibi an Romae defunctus sit; nam monumentum eius utrobique fuit.)

L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem crimine peculatus accusatus damnatusque cum in vincula et carcerem duceretur, Tib. Sempronius Gracchus tr. pl., qui antea Scipionibus inimicus fuerat, intercessit et ob id beneficium Africani filiam duxit.

Cum quaestores in bona eius publice possidenda missi essent, non modo in his ullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed ne quaquam tantum redactum, quantae summae erat damnatus. Conlatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit; quae necessaria ei erant ad cultum, redempta.

Ex libro XXXIX

M. Aemilius cos. Liguribus subactis viam Placentia usque Ariminum productam Flaminia iunxit.

Initia luxuriae in urbem introducta ab exercitu Asiatico referuntur.

Ligures, quicumque citra Appenninum erant, subacti sunt.

Bacchanalia, sacrum Graecum et nocturnum, omnium scelerum seminarium, cum ad ingentis turbae coniurationem pervenisset, investigatum et multorum poena sublatum est.

A censoribus L. Valerio Flacco et M. Porcio Catone (et belli et pacis artibus maximo) motus est senatu L. Quintius Flamininus, T. frater, eo quod, cum Galliam provinciam consul obtineret, rogatus in convivio a Poeno Philippo, quem amabat, scorto nobili, Gallum quemdam sua manu occiderat sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis securi percusserat rogatus a meretrice Placentina, cuius amore deperibat. (Extat oratio M. Catonis in eum.)

Scipio Literni decessit et, tamquam iungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal a Prusia, Bithyniae rege, ad quem victo Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis, qui ad exposcendum eum T. Quintium Flamininum miserant, veneno mortem consciit. Philopoemen quoque, dux Achaeorum, vir maximus, a Messeniis occisus veneno, cum ab his in bello captus esset.

Coloniae Potentia et Pisaurum et Mutina et Parma deductae sunt.

Praeterea res adversus Celtiberos prospere gestas et initia causasque belli Macedonici continet. Cuius origo inde fluxit, quod Philippus aegre ferebat regnum suum a Romanis imminui et quod cogeretur a Thracibus alisque locis praesidia deducere.

Ex libro XL

Cum Philippus liberos eorum quos in vinculis habebat nobilium hominum conqueri ad mortem iussisset, Theoxena, verita pro liberis suis admodum pueris regis libidinem, prolatis in medium gladiis et poculo in quo venenum erat, suasit his ut imminens ludibrium morte effugerent et cum persuasisset, et ipsa se interemit.

Certamina inter filios Philippi, Macedoniae regis, Persen et Demetrium, referuntur; et ut fraude fratris sui Demetrius fictis criminibus, inter quae accusatione parricidii et adfectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi R. amicus erat, veneno necatus est, regnumque Macedoniae mortuo Philippo ad Persen venit.

Item res in Liguribus et Hispania contra Celtiberos a compluribus ducibus feliciter gestas continet. Colonia Aquileia deducta est.

Libri Numae Pompili in agro L. Petilli scribae sub Ianiculo a cultoribus agri arca lapidea clusi inventi sunt et Graeci et Latini. In quibus cum pleraque dissolvendarum religionum praetor, ad quem delati erant, legisset, iuravit senatui contra rem p. esse ut legerentur servarenturque. Ex S.C. in comitio exusti sunt.

Philippus aegritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis Persei, alterius fili, in eum delationibus impulsus veneno sustulisset, et de poena Persei cogitavit voluitque Antigonum potius, amicum suum, successorem regni sui relinquere, sed in hac cogitatione morte raptus est. Perseus regnum excepit.

Ex libro XLI

Ignis in aede Vestae extinctus est.

Tib. Sempronius Gracchus procos. Celtiberos victos in deditionem accepit, monimentumque operum suorum Gracchurim, oppidum in Hispania, constituit. Et a Postumio Albino procos. Vaccae ac Lusitani subacti sunt. Uterque triumphavit.

Antiochus, Antiochi filius, obses a patre Romanis datus, mortuo fratre Seleuco qui patri defuncto successerat, in regnum Syriae ab urbe dimissus. Qui praeter religionem, qua multa templa magnifica multis sociis fecit, Athenis Iovis Olympi et Antiochiae Capitolini, vilissimum regem egit.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCLVIII milia CCXCIII.

Q. Voconius Saxa tr. pl. legem tulit, nequis mulierem heredem institueret. Suasit legem M. Cato. (Extat oratio eius.)

Praeterea res adversus Liguras et Histros et Sardos et Celtiberos a compluribus ducibus prospere gestas et initia belli Macedonici continet, quod Perseus, Philippi filius, moliebatur. Miserat ad Carthaginienses legationem et ab his nocte audita erat. Sed et alias Graeciae civitates sollicitabat.

Ex libro XLII

Q. Fulvius Flaccus censor templum Iunonis Lacinae tegulis marmoreis spoliavit, ut aedem, quam dedicabat, tegeret. Tegulae ex S.C. reportatae.

Eumenes, Asiae rex, in senatu de Perseo, Macedoniae rege, questus est, cuius iniuriae in populum R. referuntur. Ob quas bello ei indicto P. Licinius Crassus cos., cui mandatum erat, in Macedoniam transiit levibusque expeditionibus, equestribus proeliis, in Thessalia cum Perseo [felici] eventu pugnavit.

Inter Masinissam et Carthaginienses de agro fuit lis. Dies his a senatu ad disceptandum datus.

Legati missi ad socias civitates regesque rogandos ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodiis.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCLXVII milia CCXXXI.

Res praeterea adversus Corsos et Liguras prospere gestas continet.

Ex libro XLIII

Praetores aliquot eo quod avare et crudeliter provincias administraverant, damnati sunt.

P. Licinius Crassus procos. complures in Graecia urbes expugnavit et crudeliter corripuit. Ob id captivi qui ab eo sub corona venierant ex S.C. postea restituti sunt. Item a praefectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta.

Res a Perse rege in Thracia prospere gestas continet victis Dardanis et Illyrico, cuius rex erat Gentius.

Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit.

M. Aemilius Lepidus a censoribus princeps senatus lectus.

Ex libro XLIV

Q. Marcius Philippus per invios saltus penetravit Macedoniam et complures urbes occupavit.

Rhodii miserunt legatos Romam minantes ut Perseo auxilio essent, nisi populus R. cum illo pacem atque amicitiam iungeret. Indigne id latum. Cum id bellum L. Aemilio Paulo, sequentis anni cos. iterum mandatum esset, Paulus in contione precatus ut, quidquid diri populo R. immineret, in suam domum converteretur, et in Macedoniam profectus vicit Persen totamque Macedoniam in potestatem redegit. Antequam confligeret, praedixit exercitui ne miraretur quod luna proxima nocte defectura erat.

Gentius quoque, rex Illyricorum, cum rebellasset, a L. Anicio praetore victus venit in deditionem et cum uxore ac liberis et propinquis Romam missus.

Legati Alexandrini a Cleopatra et Ptolemaeo regibus venerunt querentes de Antiocho, rege Syriae, quod is bellum inferret.

Perseus sollicitatis in auxilium Eumene, rege Pergami, et Gentio, rege Illyricorum, quia iis pecuniam quam promiserat non dabat, relictus ab his est.

Ex libro XLV

Perseus ab Aemilio Paulo in Samothace captus est.

Cum Antiochus, Syriae rex, Ptolemaeum et Cleopatram, Aegypti reges, obsideret et missis ad eum a senatu legatis, qui iuberent ab solo regis absisteret, editisque mandatis consideraturum se quid faciendum esset, respondisset, unus ex legatis Popilius virga regem circumscripsit iussitque, ante quam circulo excederet, responsum daret. Qua asperitate effecit ut Antiochus bellum omitteret.

Legationes gratulantium populorum atque regum in senatu admissae, Rhodiorum, qui eo bello contra populum R. faverant, exclusa. Postera die cum de eo quaereretur ut his bellum indiceretur, causam in senatu patriae suae legati egerunt; nec tamquam socii, nec tamquam hostes dimissi.

Macedonia in provinciae formam redacta Aemilius Paulus repugnantibus militibus ipsius propter minorem praedam et contradicente Servio Sulpicio Galba triumphavit et Persen cum tribus filiis duxit ante currum. Cuius triumphi laetitia ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est, quorum alterius mors triumphum patris praecessit, alterius secuta est.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXII milia DCCCV.

Prusias, Bithyniae rex, Romam, ut senatui gratias ageret ob victoriam ex Macedonia partam, venit et Nicomeden filium senatui commendavit. Rex plenus adulationis libertum se populi R. dicebat.

Ex libro XLVI

Eumenes rex Romam venit, qui Macedonico bello medium egerat. Ne aut hostis iudicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur, in commune lex lata est ne cui regi Romam venire liceret.

Claudius Marcellus cos. Alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus cos. Liguras subegit.

Legati Prusiae regis questi sunt de Eumene quod fines suos popularetur dixeruntque eum conspirasse cum Antiocho adversus populum R. Societas cum Rhodiis deprecantibus iuncta est.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXXXVII milia XXII. Princeps senatus M. Aemilius Lepidus.

Ptolemaeus, Aegypti rex, pulsus regno a minore fratre missis ad eum legatis restitutus est.

Ariarathe, Cappadociae rege, mortuo filius eius Ariarathes regnum accepit et amicitiam cum populo R. per legatos renovavit.

Res praeterea adversus Liguras et Corsos et Lusitanos vario eventu gestas et motus Syriae mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum

cum Lysia tutore Demetrius, Seleuci filius, qui Romae obses fuerat, clam, quia non dimittebatur, a Roma [profugus] interemit et ipse in regnum receptus.

L. Aemilius Paulus, qui Persen vicerat, mortuus. Cuius tanta abstinentia fuit ut cum ex Hispania et ex Macedonia immensas opes rettulisset, vix ex auctione eius redactum sit, unde uxori eius dos solveretur.

Pomptinae paludes a Cornelio Cethego cos., cui ea provincia evenerat, siccatae agerque ex his factus.

Ex libro XLVII

Cn. Tremellio pr. multa dicta est, quod cum M. Aemilio Lepido, pontifice maximo, iniuriose contenderat sacrorumque quam magistratum ius potentius fuit.

Lex de ambitu lata.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXXVIII milia CCCXVI. Princeps senatus lectus Aemilius Lepidus.

Inter Ptolemaeos fratres, qui dissidebant, foedus ictum, ut alter Aegypto, alter Cyrenis regaret.

Ariarathes, Cappadociae rex, consilio Demetri, Syriae regis, et viribus pulsus regno a senatu restitutus est.

Missi a senatu qui inter Masinissam et Carthaginienses de agro iudicaret.

C. Marcius cos. adversus Dalmatas primum parum prospere, postea feliciter pugnavit. Cum quibus bello conflagrandi causa fuit quod Illyrios, socios populi R., vastaverant; eandemque gentem Cornelius Nasica cos. domuit.

Q. Opimius cos. Transalpinos Liguras, qui Massiliensium oppida, Antipolim et Nicaeam, vastabant, subegit.

Praeterea res in Hispania a compluribus parum prospere gestas continet.

Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab urbe condita magistratum kal. ian. inire coeperunt. Mutandi comitia causa fuit quod Hispani rebellabant.

Legati ad disceptandum inter Carthaginienses et Masinissam missi nuntiaverunt vim navalis materiae se Carthagineprehendisse.

Aliquot praetores a provinciis avaritiae nomine accusati damnati sunt.

Ex libro XLVIII

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXXVIII milia.

Semina tertii Punici belli referuntur. Cum in finibus Carthaginiensium ingens Numidarum exercitus duce Arcobarzane, Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit ut Carthaginiensibus, qui exercitum specie contra Masinissam, re contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum

indiceretur. Contra dicente P. Cornelio Nasica placuit legatos mitti Carthaginem, qui specularentur quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quod contra foedus et exercitum et navales materias haberent, pacem inter eos et Masinissam facere voluerunt, Masinissa agro, de quo lis erat, cedente. Sed Gisco, Hamilcaris filius, homo seditiosus qui tum in magistratu erat, cum senatus paritum se iudicio legatis dixisset, ita populum concitavit bellum adversus Romanos suadendo, ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuntiantes infestum iam senatum Carthaginiensibus infestiores fecerunt.

M. Porcius Cato filii in praetura mortui funus tenuissimo ut potuit (nam pauper erat) sumptu fecit.

Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniae, ingenti adseveratione mentiretur, Romam missus.

M. Aemilius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus lectus erat, antequam expiraret, praecepit filiis lecto se strato linteis sine purpura efferrent, in reliquum funus ne plus quam aeris decies consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari magnorum virorum funera solere.

De veneficiis quaesitum. Publilia et Licinia, nobiles feminae, quae viros suos consulares necasse insimulabantur, cognita causa, cum praetori praedes vades dedissent, cognatorum decreto necatae sunt.

Gulussa, Masinissae filius, nuntiavit Carthagine dilectus agi, classem comparari et haud dubie bellum strui. Cum Cato suaderet ut his bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciendum, placuit X legatos mitti exploratum.

L. Licinius Lucullus A. Postumius Albinus coss. cum dilectum severe agerent nec quemquam gratia dimitterent, ab tribunis pl., qui pro amicis suis vacationem impetrare non poterant, in carcerem coniecti sunt.

Cum Hispaniense bellum parum prospere aliquoties gestum ita confudisset civitatem Romanam, ut ne hi quidem invenirentur qui aut tribunatum exciperent aut legati ire vellent, P. Cornelius Aemilianus processit et excepturum se militiae genus, quodcumque imperatum esset, professus est. Quo exemplo omnes ad studium militandi concitavit.

Lucullus cos., cum Claudius Marcellus, cui successerat, pacasse omnes Celtiberiae populos videretur, Vaccaeos et Cantabros et alias incognitas adhuc in Hispania gentes subegit. Ibi P. Cornelius Scipio Aemilianus, L. Pauli filius, Africani nepos, set adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit et in expugnatione Intercatiae urbis maius etiam nunc periculum adiit. Nam murum primus transcendit.

Servius Sulpicius Galba praetor male adversus Lusitanos pugnavit.

Cum legati ex Africa cum oratoribus Carthaginiensium et Gulussa, Masinissae filio, redissent dicerentque et exercitum se et classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententias placuit. Catone et aliis principibus senatus suadentibus ut in Africam confestim transportaretur exercitus, quoniam Cornelius Nasica dicebat nondum sibi iustam causam belli videri, placuit ut bello abstinerent, si Carthaginienses classem exussissent et exercitum dimisissent; si minus, proximi consules de bello Punico referrent.

Cum locatum a censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica auctore tamquam inutile et nociturum publicis moribus ex S.C. destructum est populusque aliquamdiu stans ludos spectavit.

Carthaginienses cum adversus foedus bellum Masinissae intulissent, victi ab eo annos habente XCII et sine pulpamine mandere et siccum gustare panem tantum solito insuper Romanum bellum meruerunt.

Motus praeterea Syriae et bella inter reges gesta referuntur. Inter quos motus Demetrius, Syriae rex, occisus est.

Ex libro II

Tertii Punici belli initium altero et sescentesimo ab urbe condita anno, intra quintum annum, quam erat coeptum, consummati.

Inter M. Porcium Catonem et Scipionem Nasicam, quorum alter sapientissimus vir in civitate habebatur, alter optimus vir etiam iudicatus a senatu erat, diversis certatum sententiis est, Catone suadente bellum et ut tolleretur deletereturque Carthago, Nasica dissuadente. Placuit tamen, quod contra foedus naves haberent, quod exercitum extra fines duxissent, quod socio populi R. et amico Masinissae arma intulissent, quod filium eius, Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non recepissent, bellum his indici.

Prius quam ullae copiae in naves imponerentur, Uticenses legati Romam venerunt se suaque omnia dedentes. Ea legatio velut omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit.

Ludi Diti patri ad Tarentum ex praecepto librorum facti, qui ante annum centesimum primo Punico bello, quingentesimo et altero anno ab urbe condita facti erant.

Legati XXX Romam venerunt, per quos se Carthaginienses dedebant. Catonis sententia evicit ut in decreto perstaretur et ut consules quam primum ad bellum profiscerentur. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis quos imperaverant CCC obsidibus et armis omnibus instrumentisque belli, si qua Carthagine erant, cum ex auctoritate patrum iuberent, ut in alium locum, dum a mari X milia passuum ne minus remotum, oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt.

Obsideri obpugnarique coepta est Carthago a L. Marcio M'. Manilio coss. In qua obpugnatione cum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus suis inrupissent et ab oppidanis graviter caederentur, a Scipione Orfiniato expliciti sunt. Per quem et castellum Romanorum, quod nocte expugnabant, paucis equitibus iuvantibus liberatum est castrorumque, quae Carthaginienses omnibus copiis ab urbe pariter egressi obpugnabant, liberatorum is ipse praecipuam gloriam tulit.

Praeterea cum ab inrita obpugnatione Carthaginis consul (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret adversus Hasdrubalem (cum ampla manu saltum iniquum insederat) suasit primo consuli ne tam iniquo loco confligeret. Victus deinde conplurium, qui et prudentiae et virtuti eius invidebant, sententiis et ipse saltum ingressus est. Cum, sicut praedixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus et duae cohortes ab hoste obsiderentur, cum paucis equitum turmis in saltum reversus liberavit eas et incolumes reduxit. Quam virtutem eius et Cato, vir promptioris ad vituperandum linguae, in senatu sic prosecutus est ut diceret reliquos, qui in Africa militarent, umbras volitare, Scipionem vigere, et populus R. eo favore complexus ut comitiis plurimae eum tribus consulem scriberent, cum hoc per aetatem non liceret.

Cum L. Scribonius tr. pl. rogationem promulgasset, ut Lusitani, qui in fidem populo R. dediti ab Servio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit. (Extat oratio in Annalibus ipsius inclusa.) Q. Fulvius Nobilior ei, saepe ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba; ipse quoque Galba cum se damnari videret, complexus duos filios praetextatos et Sulpicii Galli filium, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est ut rogatio antiquaretur. (Exstant tres orationes eius, duae adversus Libonem tr. pl. rogationemque eius habitae de Lusitanis, una contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos prope se castra habentis caesos fatetur, quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolatis per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse.)

Andriscus quidam, ultimae sortis homo, Persei se regis filium ferens et mutato nomine Philippus vocatus cum ab urbe Romana, quo illum Demetrius, Syriae rex, ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam eius fabulam (velut ad veram) coeuntibus, contracto exercitu totam Macedoniam aut voluntate incolentium aut armis occupavit.

Fabulam autem talem finxerat: ex paelice se et Perseo rege ortum traditum educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut semen regiae stirpis exstaret. Hydramyti se educatum usque ad XII aetatis annum, patrem eum esse credentem a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. Adfecto deinde eo, cum prope ad ultimum finem vitae esset, detectam tandem sibi originem suam falsaeque matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cum ad puberem aetatem venisset, obtestationesque ultimas adiectas, ut res in occultato ad id tempus servaretur. Pubescenti libellum traditum in quo relictis sibi duo thesauri a patre dicerentur. Tum scienti mulierem se subditum esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus atque obtestatam, ut prius quam manaret ad Eumenen res, Perseo inimicum, excederet his locis, ne interficeretur. Eo se exterritum, simul sperantem aliquod a Demetrio auxilium in Syriam se contulisse atque ibi primum quis esset palam expromere ausum.

Ex libro L

Thessalia, cum et illam invadere armis atque occupare Pseudophilippus vellet, per legatos Romanorum auxiliis Achaeorum defensa est.

Prusias, rex Bithyniae, omnium humillimorumque vitiorum, a Nicomede filio adiuvante Attalo, rege Pergami, occisus, habebat alterum filium (qui pro superiore ordine dentium enatum habuisse unum os continens dicitur). Cum III legati ad pacem inter Nicomedem et Prusiam faciendam ab Romanis missi essent, cum unus ex his multis cicatricibus sartum caput haberet, alter pedibus aeger esset, tertius ingenio socors haberetur, M. Cato dixit eam in legationem, nec caput nec pedes nec cor habere.

In Syria, quae eo tempore stirpe generis parem Macedonum regis, inertia socordiaque similem Prusiae regem habebat, iacente eo in ganea et lustris Hammonius regnabat, per quem et amici omnes regis et Laodice regina et Antigonus, Demetri filius, occisi sunt.

Masinissa, Numidia rex, maior XC annis decessit, vir insignis. Inter cetera iuvenalia opera, quae ad ultimum edidit, adeo etiam nervis in senecta vigit, ut post sextum et octogesimum annum filium genuerit. Inter tres liberos eius (maximus natus Micipsa, Gulussa, Mastanabal, qui etiam Graecis litteris eruditus erat) P. Scipio Aemilianus, cum commune his regnum pater reliquisset et dividere eos arbitro Scipione iussisset, partes administrandi regni divisit.

Item Phameae Hamilconi, praefecto equitum Carthaginiensium, viro forti et cuius praecipua opera Poeni utebantur, persuasit ut ad Romanos cum equitatu suo transiret.

Ex tribus legatis qui ad Masinissam missi erant, M. Claudius Marcellus cohorta tempestate fluctibus obrutus est.

Carthaginienses Hasdrubalem, Masinissae nepotem, quem praetorem habebant, hominem prodicionis suspectum, in curia occiderunt; quae suspicio inde manavit, quod propinquus esset Gulussae Romanorum auxilia iuvantis.

P. Scipio Aemilianus cum aedilitatem peteret, consul a populo dictus. Quoniam per annos consuli fieri non licebat, cum magno certamine suffragantis plebis et repugnantibus ei aliquamdiu patribus, legibus solutus et consul creatus.

M'. Manilius aliquot urbes circumpositas Carthagini expugnavit.

Pseudophilippus in Macedonia, caeso cum exercitu P. Iuventio praetore, ab Q. Caecilio victus captusque est, et revicta Macedonia.

Ex libro LI

Carthago, in circuitum XXIII milia patens, magno labore obsessa et per partes capta est; primum a Mancino legato, deinde a Scipione cos., cui extra sortem Africa provincia data erat. Carthaginienses portu novo, quia vetus obstructus a Scipione erat, facto et contracta clam exiguo tempore ampla classe infeliciter navali proelio pugnaverunt. Hasdrubalis quoque, ducis eorum, castra ad Nephherim oppidum loco difficili sita cum exercitu deleta sunt a Scipione, qui tandem expugnavit septingentesimo anno quam erat condita.

Spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita.

Ultimo urbis excidio cum se Hasdrubal Scipioni dedisset, uxor eius, quae paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat ut ad victorem transfugerent, in medium se flagrantis urbis incendium cum duobus liberis ex arce praecipitavit.

Scipio exemplo patris sui, Aemili Pauli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit transfugasque ac fugitivos bestiis obiecit.

Belli Achaici semina referuntur haec, quod legati Romani ab Achaeis pulsati sint Corinthi, missi ut eas civitates, quae sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

Ex libro LII

Cum Achaeis, qui in auxilio Boeotos et Chalcidenses habebant, Q. Caecilius Metellus ad Thermopylas bello confligit. Quibus victis dux eorum Critolaus mortem sibi veneno conscivit. In cuius locum Diaeus, Achaici motus primus auctor, ab Achaeis dux creatus ad Isthmon a L. Mummius cos. victus est. Qui omni Achaia in deditionem accepta Corinthon ex S.C. diruit, quia ibi legati Romani violati erant. Thebae quoque et Chalcis, quae auxilio fuerant, dirutae. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum egit, nec quicquam ex his operibus ornamentisque quae praedives Corinthos habuit in domum eius pervenit.

Q. Caecilius Metellus de Andrisco triumphavit, P. Cornelius Scipio Aemilianus de Carthagine et Hasdrubale.

Viriathus in Hispania (primum ex pastore venator, ex venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus) totam Lusitaniam occupavit, M. Vetilius praetorem fuso eius exercitu cepit, post quem C. Plautius praetor nihilo felicius rem gessit; tantumque terroris is hostis intulit ut adversus eum consulari opus esset et duce et exercitu.

Praeterea motus Syriae et bella inter reges gesta referuntur. Alexander, homo ignotus et incertae stirpis, occiso, sicut ante dictum est, Demetrio rege in Syria regnabat. Hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli casus ablegatus Cnidon fuerat, contempta socordia inertiaque eius, adiuvante Ptolemaeo, Aegypti rege, cuius filiam Cleopatram in matrimonium acceperat, bello interemit. Ptolemaeus graviter in caput vulneratus inter curationem, dum ossa medici terebrare conantur, expiravit, atque in locum eius frater minor Ptolemaeus (qui Cyrenis regnabat) successit. Demetrius ob crudelitatem quam in suos per tormenta exercebat, ab Diodoto quodam, uno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum adserebat, bello superatus Seleuceam confugit.

L. Mummius de Achaeis triumphavit, signa aerea marmoreaque et tabulas pictas in triumpho tulit.

Ex libro LIII

Appius Claudius cos. Salassos, gentem Alpinam, domuit.

Alter Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremellio quaestore cum exercitu caesus est.

Q. Caecilius Metellus procos. Celtiberos cecidit et a Q. Fabio procos. magna pars Lusitaniae expugnatis aliquot urbibus recepta est.

Acilius senator Graece res Romanas scribit.

Ex libro LIV

Q. Pompeius cos. in Hispania Terrestinos subegit. Cum isdem et Numantinis pacem a populo R. infirmatam fecit.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXXVIII milia CCCCLXII.

Cum Macedonum legati questum de D. Iunio Silano praetore venissent, quod acceptis pecuniis provinciam spoliasset, et senatus de querellis eorum vellet cognoscere, T. Manlius Torquatus (pater Silani) petiit impetravitque ut sibi cognitio mandaretur; et domi causa cognita filium condemnavit abdicavitque. Ac ne funeri quidem eius, cum suspendio vitam finisset, interfuit sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit.

Q. Fabius procos. rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit pace cum Viriatho aequis condicionibus facta.

Viriathus a proditoribus, consilio Servili Caepionis, interfectus est et ab exercitu suo multum comploratus ac nobiliter sepultus, vir duxque magnus et per XIII annos quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

Ex libro LV

P. Cornelio Nasica (cui cognomen Serapion fuit ab inidente Curiatio trib. pleb. impositum) et Dec. Iunio Bruto coss. dilectum habentibus in conspectu tironum res saluberrimi exempli facta est. Nam C. Matienius accusatus est apud tribunos pl., quod exercitum ex Hispania deservisset, damnatusque sub furca diu virgis caesus est et sestertio nummo venit.

Tribuni pleb. quia non inpetrarent ut sibi denos quos vellent milites eximere liceret, consules in carcerem duci iusserunt.

Iunius Brutus cos. in Hispania iis qui sub Viriatho militaverant agros et oppidum dedit, quod vocatum est Valentia.

M. Popilius a Numantinis, cum quibus pacem factam inritam fieri senatus censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est.

C. Hostilio Mancino cos. sacrificante pulli ex cavea evolaverunt; conscendenti deinde navem, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit vox: "Mane, Mancine". Quae auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis et castris exutus, cum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum his fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. XXXX milia Romanorum ab IIII milibus Numantinorum victa erant.

Decimus Iunius Lusitaniam expugnationibus urbium usque ad Oceanum perdomuit, et cum flumen Oblivionem transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulit et sic ut transgrederentur persuasit.

Alexandri filius, rex Syriae, X annos admodum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est corruptis medicis qui illum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.

Ex libro LVI

Decimus Iunius Brutus in Hispania Ulteriore feliciter adversus Gallaecos pugnavit. Dissimili eventu M. Aemilius Lepidus procos. adversus Vaccaeos rem gessit, clademque similem Numantinae passus est. Ad exsolvendum foederis Numantini religione populum Mancinus, cum huius rei auctor fuisset, deditus Numantinis non est receptus.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXVII milia DCCCCXXXIII.

Fulvius Flaccus cos. Vardeos in Illyrico subegit.

M. Cosconius praetor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit.

Cum bellum Numantinum vitio ducum non sine pudore publico duraret, delatus est ultro Scipioni Africano a senatu populoque R. consulatus; quem cum illi capere ob legem, quae vetabat quemquam iterum consulem fieri, non liceret, sicut priori consulatu legibus solutus est.

Bellum servile in Sicilia ortum cum opprimi a praetoribus non potuisset, C. Fulvio cos. mandatum est. Huius belli initium fuit Eunus servus, natione Syrus, qui contracta agrestium servorum manu et solutis ergastulis iusti exercitus numerum implevit. Cleon quoque alter servus ad LXX milia servorum contraxit, et iunctis copiis adversus exercitum Romanum bellum saepe gesserunt.

Ex libro LVII

Scipio Africanus Numantiam obsedit et corruptum licentia luxuriaque exercitum ad severissimam militiae disciplinam revocavit. Omnia deliciarum instrumenta recidit, duo milia scortorum a castris eiecit, militem cotidie in opere habuit et XXX dierum frumentum ad septenos vallos ferre cogeabat. Aegre propter onus incedenti dicebat: "cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito"; alii scutum parum habiliter ferenti, "amplius eum scutum iusto ferre, neque id se reprehendere, quando melius scuto quam gladio uteretur ". Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, virgis cecidit. Iumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Saepe adversus eruptiones hostium feliciter pugnavit. Vaccaei obsessi liberis coniugibusque trucidatis ipsi se interemerunt.

Scipio amplissima munera missa sibi ab Antiocho, rege Syriae, cum celare aliis imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit omniaque ea quaestorem referre in publicas tabulas iussit; ex his se viris fortibus dona esse daturum. Cum undique Numantiam obsidione clusisset et obsessos fame videret urgeri, hostes qui pabulatum exierant, vetuit occidi, quia diceret velocius eos absumpturos frumenti quod haberent, si plures fuissent.

Ex libro LVIII

Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. cum legem agrariam ferret adversus voluntatem senatus et equestris ordinis: nequis ex publico agro plus quam mille iugera possideret, in eum furorem exarsit ut M. Octavio collegae causam diversae partis defendenti potestatem lege lata abrogaret, seque et C. Gracchum fratrem et Appium Claudium socerum triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit et aliam legem agrariam, qua sibi latius agrum patefaceret, ut idem triumviri iudicarent, qua publicus ager, qua privatus esset. Deinde cum minus agri esset quam quod dividi posset sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplum modum sperandi incitaverat, legem se promulgaturum ostendit, ut his qui Sempronia lege agrum accipere deberent pecunia, quae regis Attali fuisset, divideretur. (Heredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius.)

Tot indignitatibus commotus graviter senatus, ante omnis T. Annii consularis. Qui cum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum delatusque plebi, rursus in eum pro rostris contionatus est.

Cum iterum trib. pleb. creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselli, et inter alios qui in eadem seditione occisi erant insepultus in flumen proiectus.

Res praeterea in Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.

Ex libro LIX

Numantini fame coacti ipsi se per vicem traicientes trucidaverunt, captam urbem Scipio Africanus delevit et de ea triumphavit XIII anno post Carthaginem deletam.

P. Rupilius cos. in Sicilia cum fugitivis debellavit.

Aristonicus, Eumenis regis filius, Asiam occupavit, cum testamento Attali regis legata populo R. libera esse deberet. Adversus eum P. Licinius Crassus cos., cum idem pontifex max. esset (quod numquam antea factum erat), extra Italiam profectus proelio victus et occisus est. M. Perpenna cos. victum Aristonicum in deditionem accepit.

Q. Pompeius Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita CCCXVIII milia DCCCXXIII praeter pupillos, pupillas et viduas. Q. Metellus censor censuit ut cogerentur omnes ducere uxores liberorum creandorum causa. (Extat oratio eius, quam Augustus Caesar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut in haec tempora scriptam in senatu recitavit.)

C. Atinius Labeo trib. pleb. Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo praeteritus erat, de saxo deici iussit; quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio tuerunt.

Cum Carbo trib. plebi rogationem tulisset, ut eundem tribunum pleb., quotiens vellet, creare liceret, rogationem eius P. Africanus gravissima oratione dissuasit; in qua dixit Ti. Gracchum iure caesum videri. C. Gracchus contra suasit rogationem, sed Scipio tenuit.

Bella inter Antiochum, Syriae, et Phraaten, Parthorum regem, gesta nec magis quietae res Aegypti referuntur. Ptolemaeus (Euergetes cognominatus) ob nimiam crudelitatem suis invisus, incensa a populo regia clam Cypron profugit, et cum sorori eius Cleopatrae, quam filia eius virgine per vim compressa atque in matrimonium ducta repudiaverat, regnum a populo datum esset, infensus filium quem ex illa habebat in Cypro occidit caputque eius et manus et pedes matri misit.

Seditiones a triumviris Fulvio Flacco et C. Graccho et C. Papirio Carbone agro dividendo creatis excitatae. Cum P. Scipio Africanus adversaretur fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tamquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor hinc maxime quod soror esset Gracchorum cum quibus similtas Africano fuerat. De morte tamen eius nulla quaestio acta. Defuncto eo acrius seditiones triumvirales exarserunt.

C. Sempronius cos. adversus Iapydas primo male rem gessit, mox victoria cladem acceptam emendavit virtute Decimi Iuni Bruti (eius qui Lusitaniam subegerat).

Ex libro LX

L. Aurelius cos. bellantes Sardos subegit.

M. Fulvius Flaccus primus transalpinos Liguras domuit bello, missus in auxilium Massiliensium adversus Salluvios Gallos, qui fines Massiliensium populabantur.

L. Opimius praetor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit.

Pestilentia in Africa ab ingenti lucustarum multitudine et deinde necatarum strage fuisse traditur.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXCIII milia DCCXXXVI.

C. Gracchus, Tiberi frater, trib. plebis, eloquentior quam frater, perniciosas aliquot leges tulit, inter quas frumentariam, ut senis et triente frumentum plebi daretur; alteram legem agrariam quam et frater eius tulerat; tertiam, qua equestrem ordinem tunc cum senatu consentientem corrumpere, ut sescenti ex equite in curiam sublegerentur et, quia illis temporibus CCC tantum senatores erant, DC equites CCC senatoribus admiscerentur, id est ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet. Et continuato in alterum annum tribunatu legibus agrariis latis effecit ut complures coloniae in Italia deducerentur et una in solo dirutae Carthaginis, quo ipse triumvir creatus coloniam deduxit.

Praeterea res a Q. Metello cos. adversus Baleares gestas continet, quos Graeci Gymnesios appellant, quia aestatem nudi exigunt. Baleares a teli missu appellati aut a Balio, Herculis comite ibi relicto, cum Hercules ad Geryonem navigaret.

Motus quoque Syriae referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum et Seleucum filium indignata quod occiso patre eius a se iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

Ex libro LXI

C. Sextius procos. victa Salluviorum gente coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam e caldis frigidisque fontibus atque a nomine suo ita appellatas.

Cn. Domitius procos. adversus Allobrogas ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit quod Toutomotulum, Salluviorum regem, fugientem recepissent et omni ope iuvisent, quodque Aeduorum agros, sociorum populi R., vastassent.

C. Gracchus seditioso tribunatu acto cum Aventinum quoque armata multitudo occupasset, a L. Opimio cos. ex S.C. vocato ad arma populo pulsus et occisus est, et cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius eiusdem furoris.

Q. Fabius Maximus cos., Pauli nepos, adversus Allobrogas et Bituitum, Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu occisa milia CXX; ipse cum ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congonnetiacus, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem recepti.

L. Opimius accusatus apud populum a Q. Decio trib. pl., quod indemnatos cives in carcerem coniecisset, absolutus est.

Ex libro LXII

Q. Marcius cos. Stynos, gentem Alpinam, expugnavit.

Micipsa, Numidia rex, mortuus regnum tribus filiis reliquit: Atherbali, Hiempsali, Iugurthae (fratris filio, quem adoptaverat).

L. Caecilius Metellus Dalmatas subegit.

Iugurtha Hiempsalem fratrem petiit bello. Qui victus occiditur; Atherbalem regno expulit; is a senatu restitutus est.

L. Caecilius Metellus Cn. Domitius Ahenobarbus censores duos et XXX senatu moverunt.

Praeterea motus Syriae regumque continet.

Ex libro LXIII

C. Porcius cos. in Thracia male adversus Scordiscos pugnavit.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXCIIII milia CCCXXXVI.

Aemilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales, incesti damnatae sunt, idque incestum quem ad modum et commissum et deprehensum et vindicatum sit refertur.

Cimbri, gens vaga populabundi in Illyricum venerunt. Ab his Papirius Carbo cos. cum exercitu fusus est.

Livius Drusus cos. adversus Scordiscos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit.

Ex libro LXIV

Atherbal bello petitus ab Iugurtha et in oppido Cirtha obsessus contra denuntiationem senatus ab eo occisus est, et ob hoc bellum Iugurthae indictum, idque Calpurnius Bestia cos. gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi et senatus fecit.

Iugurtha fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit et propter caedem admissam in regulum quemdam nomine Massivam, qui regnum eius populo R. invisi adfectabat, cum periclitaretur causam capitis dicere, clam profugit et cedens urbe fertur dixisse: "O urbem venalem et cito perituram, si emptorem invenerit."

A. Postumius legatus infeliciter proelio adversus Iugurtham gesto pacem quoque adiecit ignominiosam, quam non esse servandam senatus censuit.

Ex libro LXV

Q. Caecilius Metellus cos. duobus proeliis Iugurtham fudit totamque Numidiam vastavit.

M. Iunius Silanus cos. adversus Cimbrum infeliciter pugnavit. Legatis Cimbrorum sedem et agros in quibus consisterent postulantibus senatus negavit.

M. Minucius procos. adversus Thracas prospere pugnavit.

L. Cassius cos. a Tigurinibus Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitate secesserant, in finibus Nitiobrogum cum exercitu caesus est. Milites, qui ex ea caede superaverant, obsidibus datis et dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

Ex libro LXVI

Iugurtha pulsus a C. Mario Numidia cum auxilio Bocchi, Maurorum regis, adiutus esset, caesis proelio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere vinctus ab eo et Mario traditus est; in qua re praecipua opera L. Corneli Sullae, quaestoris C. Mari, fuit.

Ex libro LXVII

M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, a Cimbris fuso exercitu captus est, et cum in consilium ab his advocatus deterreret eos ne Alpes transirent Italiam petaturi, eo quod diceret Romanos vinci non posse, a Boiorum, feroci iuvene, occisus est. Ab isdem hostibus Cn. Manlius cos. et Q. Servilius Caepio procos. victi proelio castris quoque binis exuti sunt, militum milia LXXX occisa, calorum et lixarum XL (secundum Antiatem) apud Arausionem. Caepionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnata bona publicata sunt, primi post regem Tarquinium imperiumque ei abrogatum.

In triumpho C. Mari ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filiis et in carcere necatus est. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat, eique propter metum Cimbrici belli continuatus per complures annos est consulatus. Secundo et tertio absens consul creatus quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est.

Cn. Domitius pont. max. populi suffragio creatus est.

Cimbri vastatis omnibus quae inter Rhodanum et Pyrenaeum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi ibique multa loca populati a Celtiberis fugati sunt, reversique in Galliam in Vellocassis se Teutonis coniunxerunt.

Ex libro LXVIII

M. Antonius praetor in Ciliciam maritimos praedones persecutus est.

C. Marius cos. summa vi oppugnata a Teutonis et Ambronibus castra defendit. Duobus deinde proeliis circa Aquas Sextias eosdem hostes delevit, in quibus caesa traduntur hostium CC milia, capta XC milia.

Marius absens quinto cos. creatus est. Triumphum oblatum, donec et Cimbros vinceret, distulit.

Cimbri cum repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo procos., qui fauces Alpium obsidebat (ad flumen Athesim cohortem quae castellum editum insederat, reliquerat, quae tamen virtute sua explicata fugientem procos. exercitumque consecuta est), in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli et C. Mari exercitibus, proelio victi sunt; in quo caesa traduntur hostium milia CXL, capta LX.

Marius totius civitatis consensu exceptus pro duobus triumphis qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui ei aliquamdiu ut novo homini ad tantos honores evecto inviderant, conservatam ab eo rem p. fatebantur.

Publicius Malleolus matre occisa primus in culleo insutus in mare praecipitatus est.

Ancilia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, refertur.

Bella praeterea inter Syriae reges gesta continet.

Ex libro LXIX

L. Apuleius Saturninus, adiuvante C. Mario et per milites occiso A. Nunnio competitore tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit et cum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, quod in eam non iuraverat, diem dixit. Qui cum a bonis civibus defenderetur, ne causa certaminum esset, in exilium voluntarium, Rhodum, profectus est, ibique audiendo et legendo magnos viros avocabatur.

Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum pecunia per tribus sparsa emerat, aqua et igni interdixit.

Idem Apuleius Saturninus trib. pleb. C. Memmium, candidatum consulatus, quoniam adversarium eum actionibus suis timebat, occidit. Quibus rebus concitato senatu, in cuius causam et C. Marius

(homo varii mutabilis ingenii consiliiue semper secundum fortunam) transierat, oppressus armis cum Glaucia praetore et aliis eiusdem furoris sociis bello quodam interfectus est.

Q. Caecilius Metellus ab exilio ingenti totius civitatis favore reductus est.

M'. Aquilius procos. in Sicilia bellum servile excitatum confecit.

Ex libro LXX

Cum M'. Aquilius de pecuniis repetundis causam diceret, ipse iudices rogare noluit; M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore eius discidit, ut honestas cicatrices ostenderet. Indubitate absolutus est. (Cicero eius rei solus auctor.)

T. Didius procos. adversus Celtiberos feliciter pugnavit.

Ptolemaeus, Cyrenarum rex, cui cognomen Apionis fuit, mortuus heredem populum R. reliquit et eius regni civitates senatus liberas esse iussit.

Ariobarzanes in regnum Cappadociae a L. Cornelio Sulla reductus est. Parthorum legati a rege Arsace missi venerunt ad Sullam ut amicitiam populi R. peterent.

P. Rutilius, vir summae innocentiae, quoniam legatus C. Muci procos. a publicanorum iniuriis Asiam defenderat, invisus equestri ordini penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est.

C. Sentius praetor adversus Thracas infeliciter pugnavit.

Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi eniti coepit ut ad se iudicia transferret, sustinente causam eius M. Livio Druso trib. pleb., qui ut vires sibi acquireret, perniciose spe largitionum plebem concitavit.

Praeterea motus Syriae regnumque continet.

Ex libro LXXI

M. Livius Drusus trib. pleb., quo maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios et Italicos populos spe civitatis Romanae sollicitavit, iisque adiuvantibus per vim legibus agrariis frumentariisque latis iudiciariam quoque pertulit ut aequa parte iudicia penes senatum et equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa sociis civitas praestari non posset, irati Italici defectionem agitare coeperunt. Eorum coetus coniurationesque et orationes in consiliis principum referuntur. Propter quae Livius Drusus invisus etiam senatui factus velut socialis belli auctor, incertum a quo domi occisus est.

Ex libro LXXII

Italici populi defecerunt: Picentes, Vestini, Marsi, Paeligni, Marrucini, Samnites, Lucani. Initio belli a Picentibus moto Q. Servilius procos. in oppido Asculo cum omnibus civibus R. qui in eo oppido erant occisus est. Saga populus sumpsit.

Servius Galba a Lucanis comprehensus unius feminae opera, ad quam devertebatur, e captivitate receptus est. Aesernia et Alba coloniae ab Italicis obsessae sunt. Auxilia deinde Latini nominis et exterarum gentium missa populo R. et expeditiones invicem expugnationesque urbium referuntur.

Ex libro LXXIII

L. Iulius Caesar cos. male adversus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio praetore qui ab his interfectus est.

Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius cos. parum prospere adversus Marsos pugnasset et in eo proelio cecidisset, C. Marius, legatus eius, meliore eventu cum hostibus acie confligit.

Servius Sulpicius Paelignos proelio fudit.

Q. Caepio, legatus Rutili, cum obsessus prospere in hostes inrupisset, et ob eum successum aequatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus et circumventus insidiis fuso exercitu cecidit.

L. Iulius Caesar cos. feliciter adversus Samnites pugnavit. Ob eam victoriam Romae saga posita sunt.

Et ut varia belli fortuna esset, Aeserna colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit, sed et C. Marius proelio Marsos fudit, Hierio Asinio, praetore Marrucinatorum, occiso.

C. Caelius in Gallia Transalpina Salluvios rebellantes vicit.

Ex libro LXXIV

Cn. Pompeius Picentes proelio fudit [lacuna] obsedit. Propter quam victoriam Romae praetextae et alia magistratum insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio eventu pugnavit. Libertini tunc primum militare coeperunt.

A. Plotius legatus Umbros, L. Porcius praetor Etruscos, cum uterque populus defecisset, proelio vicerunt.

Nicomedes in Bithyniae, Ariobarzanes in Cappadociae regnum reducti sunt.

Cn. Pompeius cos. Marsos acie vicit. Cum aere alieno pressa esset civitas, A. Sempronius Asellio praetor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab his qui faenerabant in foro occisus est.

Praeterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

Ex libro LXXV

A. Postumius Albinus legatus cum classi praeesset, infamis crimine perduellionis, ab exercitu suo interfectus est.

L. Cornelius Sulla legatus Samnites proelio vicit et bina castra eorum expugnavit.

Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit.

L. Porcius cos. rebus prospere gestis fuisque aliquotiens Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus victoriam eius proelii dedit.

Cosconius et Lucanus Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occiderunt, compluraque oppida in deditionem acceperunt.

L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites pluribus proeliis fudit, aliquot populos recepit, quantisque raro quisquam alius ante consulatum rebus gestis ad petitionem consulatus Romam est profectus.

Ex libro LXXVI

A. Gabinius legatus rebus adversus Lucanos prospere gestis et plurimis oppidis expugnat in obsidione hostium castrorum cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit totamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius procos. Vestinos et Paelignos in deditionem accepit. Marsi quoque a L. Cinna et Caecilio Pio legatis aliquot proeliis fracti petere pacem coeperunt. Asculum a Cn. Pompeio captum est. Caesis et a Mamercio Aemilio legato Italicis Silo Poppaedius, dux Marsorum, auctor eius rei, in proelio cecidit.

Ariobarzanes Cappadociae, Nicomedes Bithyniae regno a Mithridate, Ponti rege, pulsus sunt.

Praeterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

Ex libro LXXVII

Cum P. Sulpicius trib. pleb. auctore C. Mario perniciosas leges promulgasset, ut exsules revocarentur et novi cives libertinique in tribus distribuerentur et ut C. Marius adversus Mithridaten, Ponti regem, dux crearetur, et adversantibus consulibus Q. Pompeio et L. Sullae vim intulisset, occiso Q. Pompeio (Q. Pompei cos. filio, genero Sullae) L. Sulla cos. cum exercitu in urbem venit et adversus factionem Sulpici et Mari in ipsa urbe pugnavit eamque expulit. Ex qua XII a senatu hostes -inter quos C. Marius pater et filius- iudicati sunt.

P. Sulpicius cum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus et occisus est. Servus ut praemium promissum indici haberet, manumissus et ob scelus proditi domini de saxo deiectus est.

C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis, et cum missus ad occidendum eum servus natione Gallus maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publice navi delatus est in Africam.

L. Sulla civitatis statum ordinavit, exinde colonias deduxit.

Q. Pompeius cos. ad accipiendum a Cn. Pompeio procos. exercitum profectus consilio eius occisus est.

Mithridates, Ponti rex, Bithynia et Cappadocia occupatis et pulso Aquilio legato Phrygiam, provinciam populi R., cum ingenti exercitu intravit.

Ex libro LXXVIII

Mithridates Asiam occupavit, Q. Oppium procos., item Aquilium legatum in vincula coniecit, iussuque eius, quidquid civium R. in Asia fuit uno die trucidatum est. Urbem Rhodum, quae sola in fide populi R. manserat, oppugnavit et aliquot proeliis navalibus victus recessit.

Archelaus, praefectus regis, in Graeciam cum exercitu venit, Athenas occupavit.

Praeterea trepidationem urbium insularumque, aliis ad Mithridaten, aliis ad populum R. civitates suas trahentibus, continet.

Ex libro LXXIX

L. Cornelius Cinna cos. cum perniciosas leges per vim atque arma ferret, pulsus urbe ab Cn. Octavio collega cum sex tribunis plebis imperioque ei abrogato, corruptum Appi Claudii exercitum in potestatem suam redegit et bellum urbi intulit, arcessito C. Mario ex Africa cum aliis exulibus. (In quo bello duo fratres, alter ex Pompei exercitu, alter ex Cinnae, ignorantes concurrerunt, et cum victor spoliaret occisum, agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extracto, ipse se supra rogam transfodit et eodem igne consumptus est.)

Et cum opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompei fraude, qui utramque partem fovendo vires Cinnae dedit nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, et consulis segnitia confirmati Cinna et Marius quattuor exercitibus, ex quibus duo Q. Sertorio et Carboni dati sunt, urbem circumsederunt.

Ostiam coloniam Marius expugnavit et crudeliter diripuit.

Ex libro LXXX

Italicis populis a senatu civitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant, Cinnae et Mario se coniunxerunt. Ab his Plautius legatus cum exercitu caesus est.

Cinna et Marius cum Carbone et Sertorio Ianiculum oppugnaverunt et fugati ab Octavio consule recesserunt. Marius Antium et Ariciam et Lanuvium colonias expugnavit.

Cum spes nulla esset optimatibus resistendi propter segnitiam et perfidiam et ducum et militum (qui corrupti aut pugnare nolebant, aut in diversas partes transiebant), Cinna et Marius in urbem recepti sunt; qui velut captam eam caedibus ac rapinis vastaverunt, Cn. Octavio cos. occiso et omnibus adversae partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio (eloquentissimo viro) et C. L.que Caesare, quorum capita in rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriae occisus, pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit.

Et citra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos renuntiaverunt.

Eodemque die quo magistratum inierant, Marius S. Licinium senatorem de saxo deici iussit, editisque plurimis sceleribus idibus Ianuar. decessit, vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu utrum bello melior an pace perniciosior fuerit. Adeo quam rem p. armatus servavit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter evertit.

Ex libro LXXXI

L. Sulla Athenas, quas Archelaus, praefectus Mithridatis, occupaverat, circumsedente et cum magno labore expugnare [lacuna] urbi libertatem et, quae habuerat, reddidit.

Magnesia, quae sola in Asia civitas in fide manserat, summa virtute adversus Mithridaten defensa est.

Praeterea excursiones Thracum in Macedoniam continet.

Ex libro LXXXII

Sulla copias regis, quae Macedonia occupata in Thessaliam venerant, proelio vicit, caesis hostium C milia et castris quoque expugnatis. Renovato deinde bello iterum exercitum regis fudit ac delevit.

Archelaus cum classe regia Sullae se tradidit.

L. Valerius Flaccus cos., collega Cinnae, missus ut Sullae succederet, propter avaritiam invisus exercitui suo a C. Fimbria, legato ipsius, ultimae audaciae homine, occisus est et imperium ad Fimbriam translatum.

Praeterea expugnatae in Asia urbes a Mithridate et crudeliter direpta provincia, incursiones Thracum in Macedoniam referuntur.

Ex libro LXXXIII

Fl. Fimbria in Asia fuis proelio aliquot praefectis Mithridatis urbem Pergamum cepit obsessumque regem non multum afuit quin caperet. Urbem Ilium, quae se potestati Sullae reservabat, expugnavit ac delevit et magnam partem Asiae recepit.

Sulla compluribus proeliis Thracas cecidit.

Cum L. Cinna et Cn. Papirius Carbo, a se ipsis coss. per biennium creati, bellum contra Sullam praepararent, effectum est per L. Valerium Flaccum (principem senatus) qui orationem in senatu habuit, et per eos qui concordiae studebant, ut legati ad Sullam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem invitum cogeat naves conscendere et adversus Sullam proficisci, interfectus est. Consulatum Carbo solus gessit.

Sulla cum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit ita ut his cederet provinciis: Asia, Bithynia, Cappadocia.

Fimbria desertus ab exercitu qui ad Sullam transierat, ipse se percussit impetravitque de servo suo, praebens cervicem, ut se occideret.

Ex libro LXXXIV

Sulla legatis, qui a senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si cives, qui pulsi a Cinna ad se confugerant, restituerentur. Quae condicio cum iusta senatui videretur, per Carbonem factionemque eius, cui bellum videbatur utilius, ne conveniret effectum est. Idem Carbo cum ab omnibus Italiae oppidis coloniisque obsides exigere vellet, ut fidem eorum contra Sullam obligaret, consensu senatus prohibitus est.

Novis civibus S.C. suffragium datum est.

Q. Metellus Pius, qui partes optimatum secutus erat, cum in Africa bellum moliretur, a C. Fabio praetore pulsus est, senatusque consultum per factionem Carbonis et Marianarum partium factum est, ut omnes ubique exercitus dimitterentur.

Libertini in quinque et XXX tribus distributi sunt.

Praeterea belli apparatus, quod contra Sullam excitabatur, continet.

Ex libro LXXXV

Sulla in Italiam cum exercitu traiecit, missisque legatis, qui de pace agerent, et ab cos. C. Norbano violatis eundem Norbanum proelio vicit. Et cum L. Scipionis (alterius cos.) cum quo per omnia id egerat ut pacem iungeret nec potuerat, castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis, sollicitatus per emissos a Sulla milites, signa ad Sullam transtulit. Scipio cum occidi posset, dimissus est.

Cn. Pompeius (Cn. Pompei eius qui Asculum ceperat filius) conscripto voluntariorum exercitum cum tribus legionibus ad Sullam venerat, ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita ut deserta urbe ad castra veniretur.

Praeterea expeditiones per totam Italiam utriusque partis ducum referuntur.

Ex libro LXXXVI

Cum C. Marius, C. Mari filius, cos. ante annos XX per vim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem et avaritiam suam in praetorio suo vivus exustus est.

L. Philippus, legatus Sullae, Sardiniam Q. Antonio praetore pulso et occiso occupavit.

Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab his velut erepturus civitatem et suffragii ius nuper datum, foedus percussit. Itemque ex fiducia iam certae victoriae litigatores a quibus adibatur vadimonia Romam deferre iussit, cum a parte diversa urbs adhuc teneretur.

L. Damasippus praetor ex voluntate C. Mari cos. cum senatum contraxisset, omnem quae in urbe erat nobilitatem trucidavit. Ex cuius numero Q. Mucius Scaevola pont. max. fugiens in vestibulo aedis Vestae occisus est.

Praeterea bellum a L. Murena adversus Mithridatem in Asia renovatum continet.

Ex libro LXXXVII

Sulla C. Marium, exercitu eius fuso delectoque ad Sacriportum, in oppido Praeneste obsedit, urbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere temptantem reppulit.

Praeterea res a legatis eius eadem ubique fortuna partium gestas continet.

Liber LXXXVIII

Sulla Carbonem, eius exercitu ad Clusium ad Faventiam Fidentiamque caeso, Italia expulit, cum Samnitibus (qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant) iuxta urbem Romanam ante portam

Collinam debellavit, reciperataque re p. pulcherrimam victoriam crudelitate quanta in nullo hominum fuit, inquinavit.

VIII milia dediticiorum in villa publica trucidavit, tabulam proscriptionis posuit, urbem ac totam Italiam caedibus replevit inter quas omnes Praenestinos inermes concidi iussit, Marium, senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus praeseectis et oculis effossis necavit.

C. Marius Praeneste obsessus a Lucretio Ofella, Sullanarum partium viro, cum per cuniculum captaret evadere saeptum exercitu, mortem conscivit. Id est, in ipso cuniculo, cum sentiret se evadere non posse, cum Telesino, fugae comite, stricto utrimque gladio concurrat; quem cum occidisset, ipse saucius impetravit a servo ut se occideret.

Ex libro LXXXIX

M. Brutus a Cn. Papirio Carbone Cossyra, quam adpulerant, missus nave piscatoria Lilybaeum, ut exploraret an ibi iam Pompeius esset et circumventus navibus quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum navis obnixus corporis pondere incubuit.

Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio a senatu missus Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit.

Sulla dictator factus, quod nemo umquam fecerat, cum fascibus XXIII processit. Legibus novis rei pub. statum confirmavit, tribunorum pleb. potestatem minuit et omne ius legum ferendarum ademit, pontificum augurumque collegium ampliavit ut essent XV, senatum ex equestri ordine supplevit, proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit et bona eorum vendidit, ex quibus plurima primo rapuit. Redactum est sestertium ter milies quingenties.

Q. Lucretium Ofellam adversus voluntatem suam consulatum petere ausum iussit occidi in foro, et cum hoc indigne ferret populus R., contione advocata se iussisse dixit.

Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum et Hiertam, regem Numidiae, (bellum molientes) victos occidit et quattuor et XX annos natus, adhuc eques R., quod nulli contigerat, ex Africa triumphavit.

C. Norbanus consularis proscriptus, in urbe Rhodo cum comprehenderetur, ipse se occidit.

Mutilus, unus ex proscriptis, clam capite adoperto ad posticias aedes Bastiae uxoris cum accessisset, admissus non est quia illum proscriptum diceret. Itaque ipse se transfodit et sanguine suo fores uxoris respersit.

Sulla Nolam in Samnio recepit. XLVII legiones in agros captos deducit et eos his divisit.

Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit.

Mitylenae quoque in Asia, quae sola urbs post victum Mithridaten arma retinebat, expugnatae dirutaeque sunt.

Ex libro XC

Sulla decessit honosque ei a senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur.

M. Lepidus cum acta Sullae temptaret rescindere, bellum excitavit. A Q. Catulo collega Italia pulsus et in Sardinia frustra bellum molitus periit.

M. Brutus, qui cisalpinam Galliam obtinebat, a Cn. Pompeio occisus est.

Q. Sertorius proscrip-tus in ulteriore Hispania ingens bellum excitavit. L. Manlius procos. et M. Domitius legatus ab Hirtuleio quaestore proelio victi sunt.

Praeterea res a P. Servilio procos. adversus Cilicas gestas continet.

Ex libro XCI

Cn. Pompeius cum adhuc eques R. esset, cum imperio proconsulari adversus Sertorium missus est. Sertorius aliquot urbes expugnavit plurimasque civitates in potestatem suam redegit.

Appius Claudius procos. Thracas pluribus proeliis vicit.

Q. Metellus procos. L. Hirtuleium, quaestorem Sertori, cum exercitu cecidit.

Ex libro XCII

Cn. Pompeius dubio eventu cum Sertorio pugnavit, ita ut singula ex utraque parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium et Perpernam cum duobus exercitibus proelio fudit, cuius victoriae partem cupiens ferre Pompeius parum prospere pugnavit. Obsessus deinde Cluniae Sertorius adsiduis eruptionibus non leviora damna obsidentibus intulit.

Praeterea res ab Curione procos. in Thracia gestas adversus Dardanos et Q. Sertori multa crudelia in suos facta continet; qui plurimos ex amicis et secum proscrip-tis crimine pro insimulatos occidit.

Ex libro XCIII

P. Servilius procos. in Cilicia Isauros domuit et aliquot urbes piratarum expugnavit.

Nicomedes, Bithyniae rex, populum R. fecit heredem regnumque eius in provinciae formam redactum est.

Mithridates foedere cum Sertorio icto bellum populo R. intulit. Apparatus dein regiarum copiarum pedestrium navaliumque; et occupata Bithynia M. Aurelius Cotta cos. ad Calchedona proelio a rege victus; resque a Pompeio et Metello adversus Sertorium [lacuna] omnibus belli militiaeque artibus par fuit [lacuna] et ab obsidione Calagurris oppidi depulsos coegerit diversas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

Ex libro XCIV

L. Licinius Lucullus cos. adversus Mithridaten equestribus proeliis feliciter pugnavit et aliquot expeditiones prosperas fecit poscentesque pugnam milites a seditione inhibuit.

Deiotarus, Gallograeciae tetrarches, praefectos Mithridatis bellum in Phrygia moventes cecidit.

Praeterea res a Cn. Pompeio in Hispania contra Sertorium prospere gestas continet.

Ex libro XCV

C. Curio procos. Dardanos in Thracia domuit.

III et LXX gladiatores Capuae ex ludo Lentuli profugerunt et congregata servitorum ergastulorumque multitudine Crixo et Spartaco ducibus bello excitato Claudium Pulchrum legatum et P. Varenum praetorem proelio vicerunt.

L. Lucullus procos. ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit, pulsumque Bithynia regem variis belli ac naufragiorum casibus tractum coegit in Pontum profugere.

Ex libro XCVI

Q. Arrius praetor Crixum, fugitivorum ducem, cum XX milia hominum cecidit. Cn. Lentulus cos. male adversus Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius cos. et Q. Arrius praetor acie victi sunt.

Sertorius a M. Perpenna et M. Antonio et aliis coniuratis in convivio interfectus est octavo ducatus sui anno; magnus dux et adversus duos imperatores, Pompeium et Metellum, vel frequentius victor, ad ultimum et saevus et prodigus. Imperium partium ad Marcum translatum, quem Cn. Pompeius victum captumque interfecit, ac recepit Hispanias decimo fere anno quam coeptum erat bellum.

C. Cassius procos. et Cn. Manlius praetor male adversus Spartacum pugnaverunt idque bellum M. Crasso praetori mandatum est.

Ex libro XCVII

M. Crassus praetor primum cum parte fugitivorum quae ex Gallis Germanisque constabat feliciter pugnavit, caesis hostium XXXV milia et ducibus eorum Casto et Gannico. Cum Spartaco dein debellavit, caesis eum ipso LX milibus.

M. Antonius praetor bellum adversus Cretenses parum prospere susceptum morte sua finiit.

M. Lucullus procos. Thracas subegit.

L. Lucullus in Ponto adversus Mithridaten feliciter pugnavit, caesis hostium amplius quam LX milibus.

M. Crassus et Cn. Pompeius coss. facti (S.C. Pompeius, antequam quaesturam gereret, ex equite Romano) tribuniciam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam praetorem ad equites Romanis translata sunt.

Mithridates desperatione rerum suarum coactus ad Tigranen, Armeniae regem, confugit.

Ex libro XCVIII

Machares, filius Mithridatis, Bospori rex, a L. Lucullo in amicitiam receptus est.

Cn. Lentulus et L. Gellius censores asperam censuram egerunt III et LX senatu motis. A quibus lustro condito censa sunt civium capita DCCCC milia.

L. Metellus praetor in Sicilia adversus piratas prospere rem gessit.

Templum Iovis in Capitolio, quod incendio consumptum ac refectum erat, a Q. Catulo dedicatum est.

L. Lucullus in Armenia Mithridaten et Tigranen et ingentes utriusque regis copias pluribus proeliis fudit.

Q. Metellus procos. bello adversus Cretenses mandato Cydoniam urbem obsedit.

C. Triarius, legatus Luculli, adversus Mithridaten parum prospere pugnavit. Lucullum, ne persequeretur Mithridaten ac Tigranen summamque victoriae inponeret, seditio militum tenuit, quia sequi nolebant, id est duae legiones Valerianae, quae impleta a se stipendia dicentes Lucillum reliquerunt.

Ex libro XCIX

Q. Metellus procos. Cnoson et Lyctum et Cydoniam et alias plurimas urbes expugnavit.

L. Roscius trib. pl. legem tulit ut equitibus Romanis in theatro XIII gradus proximi adsignarentur.

Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus qui commercium annonae intercluserant intra quadragesimum diem toto mari eos expulit, belloque cum his in Cilicia confecto acceptis in deditionem piratis agros et urbes dedit.

Praeterea res gestas a Q. Metello adversus Cretenses continet et epistulas Metelli et Cn. Pompei invicem missas. Queritur Q. Metellus gloriam sibi rerum a se gestarum a Pompeio praeripi, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius rationem reddit hoc se facere debuisse.

Ex libro C

C. Manilius tr. pl. magna indignatione nobilitatis legem tulit ut Pompeio Mithridaticum bellum mandaretur. [lacuna] contio eius bona.

Q. Metellus perdomitis Cretensibus liberae in id tempus insulae leges dedit.

Cn. Pompeius ad gerendum bellum adversus Mithridaten profectus cum rege Parthorum, Phraate, amicitiam renovavit. Equestri proelio Mithridaten vicit.

Praeterea bellum inter Phraaten, Parthorum regem, et Tigranen, Armeniorum, ac deinde inter filium Tigranen patremque gestum continet.

Ex libro CI

Cn. Pompeius Mithridaten nocturno proelio victum coegit Bosporon profugere. Tigranen in deditionem accepit eique ademptis Syria, Phoenice, Cilicia, regnum Armeniae restituit.

Coniuratio eorum qui in petitione consulatus ambitus damnati erant facta de interficiendis consulibus obpressa est.

Cn. Pompeius cum Mithridaten persequeretur in ultimas ignotasque gentes penetravit. Hiberos Albanosque, qui transitum non dabant, proelio vicit.

Praeterea fugam Mithridatis per Colchos Heniochosque et res ab eo in Bosporo gestas continet.

Ex libro CII

Cn. Pompeius in provinciae formam Pontum redegit. Pharnaces, filius Mithridatis, bellum patri intulit. Ab eo Mithridates obsessus in regia cum veneno sumpto parum profecisset ad mortem, a milite Gallo, nomine Bitoco, a quo ut adiuvaret se petierat, interfectus est.

Cn. Pompeius Iudaeos subegit, fanum eorum Hierosolyma, inviolatum ante id tempus, cepit.

L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus cum Lentulo praetore et Cethego et compluribus aliis coniuravit de caede consulum et senatus, incendiis urbis et obprimenda re p., exercitu quoque in Etruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tulli Ciceronis eruta est. Catilina urbe pulso, de reliquis coniuratis supplicium sumptum est.

Ex libro CIII

Catilina a C. Antonio procos. cum exercitu caesus est.

P. Clodius accusatus quod in habitu mulieris in sacrarium, quo virum intrare nefas est, cum intrasset et uxorem [lacuna] Metelli pontificis stuprasset, absolutus est.

C. Pontinus praetor Allobrogas qui rebellaverant ad Solonem domuit.

P. Clodius ad plebem transiit.

C. Caesar Lusitanos subegit. Eoque consulatus candidato et captante rem p. invadere conspiratio inter tres civitatis principes facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, C. Caesarem.

Leges agrariae a Caesare cos. cum magna contentione invito senatu et altero cos. M. Bibulo latae sunt.

C. Antonius procos. in Thracia parum prospere rem gessit.

M. Cicero lege a P. Clodio tr. pl. lata quod indemnatos cives necavisset in exilium missus est.

Caesar in provinciam Galliam profectus Helvetios, vagam gentem, domuit, quae sedem quaerens per provinciam Caesaris Narbonensem iter facere volebat. Praeterea situm Galliarum continet.

Pompeius de [lacuna] liberis Mithridatis et Tigrane, Tigranis filio, triumphavit Magnusque a tota contione consalutatus est.

Ex libro CIV

Prima pars libri situm Germaniae moresque continet.

C. Caesar cum adversus Germanos (qui Ariovisto duce in Galliam transcenderant) exercitum duceret, rogatus ab Aeduis et Sequanis, quorum ager possidebatur. Trepidationem militum propter

metum novorum hostium ortam adlocutione exercitus inhibuit et victos proelio Germanos Gallia expulit.

M. Cicero, Pompeio inter alios [se] exerente et T. Annio Milone tr. pl., ingenti gaudio senatus ac totius Italiae ab exilio reductus est.

Cn. Pompeio per quinquennium annonae cura mandata est.

Caesar Ambianos, Suessionas, Viruomanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum ingens multitudo erat, proelio victos in deditionem accepit, ac deinde contra Nervios, unam ex horum civitatibus, cum magno discrimine pugnavit eamque gentem delevit, quae bellum gessit donec ex LX milia armatorum D superessent, ex DC senatoribus tres tantum evaderent.

Lege lata de redigenda in provinciae formam Cypro et publicanda pecunia regia M. Catoni administratio eius rei mandata est.

Ptolemaeus, Aegypti rex, ob iniurias quas patiebatur a suis, relicto regno Romam venit.

C. Caesar Venetos, gentem Oceano iunctam, navali proelio vicit. Praeterea res a legatis eius eadem fortuna gestas continet.

Ex libro CV

Cum C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutavit. M. Cato in petitione praeturae praelato Vatinio repulsam tulit.

Idem cum legem impediret, qua provinciae consulibus in quinquennium (Pompeio Hispaniae, Crasso Syria et Parthicum bellum) dabantur, a C. Trebonio tr. pl., legis auctore, in vincula ductus est.

A. Gabinius procos. Ptolemaeum reduxit in regnum Aegypti, eiecto Archelao, quem sibi regem adsciverant.

Victis Germanis in Gallia Caesar Rhenum transcendit et proximam partem Germaniae domuit, ac deinde Oceano in Britanniam primo parum prospere tempestatibus adversis traiecit, iterum felicius, magnaque multitudine hostium caesa aliquam partem insulae in potestatem redegit.

Ex libro CVI

Iulia, Caesaris filia, Pompei uxor, decessit, honosque ei a populo habitus est, ut in campo Martio sepeliretur.

Gallorum aliquot populi Ambiorige duce, Eburonum rege, defecerunt. A quibus Cotta et Titurius, legati Caesaris, circumventi insidiis cum exercitu cui praeerant caesi sunt. Et cum aliarum quoque legionum castra oppugnata magno labore defensa essent, inter quae eius cui in Treveris praeerat Q. Cicero, ab ipso Caesare hostes proelio fusi sunt.

M. Crassus bellum Parthis inlaturus Euphraten flumen transiit, victusque proelio in quo et filius eius cecidit, cum reliquias exercitus in collem recepisset, evocatus in colloquium ab hostibus velut de pace acturis, quorum dux erat Surenas, comprehensusque et, nequid vivus pateretur repugnans, interfectus est.

Ex libro CVII

C. Caesar Treveris in Gallia victis iterum in Germaniam transiit, nulloque ibi hoste invento reversus in Galliam. Eburonas et alias civitates, quae conspiraverant, vicit et Ambiorigem in fuga persecutus est.

P. Clodi a T. Annio Milone candidato consulatus Appia via ad Bovillas occisi corpus plebs in curia cremavit.

Cum seditiones inter candidatos consulatus, Hypsaeum, Scipionem, Milonem essent, qui armis ac vi contendebant, ad comprimendas eas Cn. Pompeio legato [lacuna] et a senatu cos. tertio factus est absens et solus, quod nulli alii umquam [accidit].

Quaestione decreta de morte P. Clodi Milo iudicio damnatus in exilium actus est.

Lex lata est ut ratio absentis Caesaris in petitione consulatus haberetur, invito et contradicente M. Catone.

Praeterea res gestas a C. Caesare adversus Gallos qui prope universi Vercingentorige Arverno duce defecerunt, et laboriosas obsidiones urbium continet, inter quas Avarici Biturigum et Gergoviae Arvernorum.

Ex libro CVIII

C. Caesar Gallos ad Alesiam vicit omnesque Galliae civitates quae in armis fuerant, in deditionem accepit.

C. Cassius, quaestor M. Crassi, Parthos, qui in Syriam transcenderant, cecidit.

In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creatis coss. Ser. Sulpicio M. Marcello.

C. Caesar Bellovacos cum aliis Gallorum populis domuit.

Praeterea contentiones inter consules de successore C. Caesari mittendo, agente in senatu Marcello cos. ut Caesar ad petitionem consulatus veniret, cum is lege lata in tempus consulatus provincias obtinere deberet, resque a M. Bibulo in Syria gestas continet.

Ex libro CIX

qui est civilis belli primus

Causae civilium armorum et initia referuntur contentionesque de successore C. Caesari mittendo, cum se dimissurum exercitus negaret nisi a Pompeio dimitterentur. Et C. Curionis tr. pl. primum adversus Caesarem, dein pro Caesare actiones continet.

Cum senatus consultum factum esset ut successor Caesari mitteretur, M. Antonio et Q. Cassio tr. pl., quoniam intercessionibus id senatus c. impediabant, urbe pulsus [lacuna] mandatumque a senatu coss. et Cn. Pompeio, ut viderent nequid res p. detrimenti caperet.

C. Caesar bello inimicos persecuturus cum exercitu in Italiam venit, Corfinium cum L. Domitio et P. Lentulo cepit eosque dimisit, Cn. Pompeium ceterosque partium eius Italia expulit.

Ex libro CX

qui est civilis belli secundus

C. Caesar Massiliam, quae portas cluserat, obsedit et relictis in obsidione urbis eius legatis C. Trebonio et D. Bruto profectus in Hispaniam L. Afranium et M. Petreium, legatus Cn. Pompei, cum VII legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit omnesque incolumes dimisit, Varrone quoque, legato Pompei, cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis civitatem dedit. Massilienses duobus navalibus proeliis victi post longam obsidionem potestati Caesaris se permiserunt.

C. Antonius, legatus Caesaris, male adversus Pompeianos in Illyrico rebus gestis captus est. In quo bello Opitergini transpadani (Caesaris auxiliares) rate sua ab hostibus navibus clusa, potius quam in potestatem hostium venirent, inter se concurrentes occubuerunt.

C. Curio, legatus Caesaris in Africa, cum prospere adversus Varum, Pompeianarum partium ducem, pugnasset, a Iuba, rege Mauretaniae, cum exercitu caesus est.

C. Caesar in Graeciam traiecit.

Ex libro CXI

qui est civilis belli tertius

M. Caelius Rufus praetor, cum seditiones in urbe concitaret novarum tabularum spe plebe sollicitata, abrogato magistratu pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se coniunxit. Uterque, cum bellum molirentur, interfecti sunt.

Cleopatra, regina Aegypti, ab Ptolemaeo fratre regno pulsa est.

Propter Q. Cassi [pro]praetoris avaritiam crudelitatemque Cordubenses in Hispania cum duabus Varronianis legionibus a partibus Caesaris desciverunt.

Cn. Pompeius ad Dyrrachium obsessus a Caesare et, praesidiis eius cum magna clade diversae partis expugnatis, obsidione liberatus translato in Thessaliam bello apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quam ad bella natus. Omnibusque adversarum partium, qui se potestati victoris permiserant, Caesar ignovit.

Ex libro CXII

qui est civilis belli quartus

Trepidantia victarum partium in diversas orbis terrarum partes et fuga refertur. Cn. Pompeius cum Aegyptum petisset, iussu Ptolemaei regis (pupilli sui), auctore Theodoto praeceptore, cuius magna apud regem auctoritas erat, et Pothino occisus est ab Achilla, cui id facinus erat delegatum, in navicula antequam in terram exiret. Cornelia uxor et Sex. Pompeius filius Cypron refugerunt.

Caesar post tertium diem insecutus, cum ei Theodotus caput Pompei et anulum obtulisset, infensus est et inlacrimavit. Sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit.

Caesar dictator creatus Cleopatram in regnum Aegypti reduxit et inferentem bellum Ptolemaeum isdem auctoribus, quibus Pompeium interfecerat, cum magno suo discrimine evicit. Ptolemaeus dum fugit, in Nilo navicula subsegit.

Praeterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter et bellum a Cn. Domitio adversus Pharnacen parum prospere gestum continet.

Ex libro CXIII

qui est civilis belli quintus

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus imperium earum P. Scipioni delatum est, Catone, cui ex aequo deferebatur imperium, cedente. Et cum de diruenda urbe Utica propter favorem civitatis eius in Caesarem deliberaretur, idque ne fieret M. Cato tenuisset, Iuba suadente ut dirueretur, tutela eius et custodia mandata est Catoni.

Cn. Pompeius, Magni filius, in Hispania contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius nec Petreius excipere volebant, bellum adversus Caesarem renovavit.

Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est.

Cum seditiones Romae a P. Dolabella tr. pl. legem ferente de novis tabulis excitatae essent et ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio, magistro equitum, in urbem militibus octingenti e plebe caesi sunt.

Caesar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit, et cum in Africam traiecisset, adversus copias Iubae regis cum discrimine magno pugnavit.

Ex libro CXIV

qui est civilis belli sextus

Bellum in Syria Caecilius Bassus, eques Romanus Pompeianarum partium, excitavit, relicto a legione Sexto Caesare, quae ad Bassum transierat, occisoque eo. Caesar Scipionem praetorem Iubamque vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis.

Cato audita re cum se percussisset Uticae et interveniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere expiravit anno aetatis XLVIII.

Petreius Iubam seque interfecit. P. Scipio in nave circumventus honestae morti vocem quoque adiecit. Quaerentibus enim imperatorem hostibus dixit: "imperator se bene habet". Faustus et Afranius occisi. Catonis filio venia data.

Brutus legatus Caesaris in Gallia Bellovacos rebellantes proelio vicit.

Ex libro CXV

qui est civilis belli septimus

Caesar quattuor triumphos duxit, ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa. Epulum et omnis generis spectacula dedit.

M. Marcello consulari senatu rogante reditum concessit. Quo beneficio eius Marcellus frui non potuit, a Cn. Magio cliente suo Athenis occisus.

Recensum egit, quo censa sunt civium capita CL milia.

Profectusque in Hispaniam adversus Cn. Pompeium, multis utrimque expeditionibus factis et aliquot urbibus expugnatis summam victoriam cum magno discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Necatus est Cn. Pompeius, Sex. effugit.

Ex libro CXVI

qui est civilis belli octavus

Caesar ex Hispania quintum triumphum egit. Et cum plurimi maximique honores a senatu decreti essent (inter quos ut parens patriae appellaretur et sacrosanctus ac dictator in perpetuum esset) invidiae adversus eum causam praestiterunt, quod senatui deferenti hos honores, cum ante aedem Veneris Genetricis sederet, non adsurrexit, et quod a M. Antonio cos., collega suo, inter lupercos currente diadema capiti suo impositum in sella reposuit, et quod Epidio Marullo et Caesetio Flavo trib. pl., invidiam ei tamquam regnum adfectanti [moventibus potestas] abrogata est.

Ex his causis conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. Brutus et C. Cassius et ex Caesaris partibus Dec. Brutus et C. Trebonius, in Pompei curia occisus est XXIII vulneribus occupatumque ab interfectoibus eius Capitolium.

Oblivione deinde caedis eius a senatu decreta, obsidibus Antoni et Lepidi de liberis acceptis coniurati a Capitolio descenderunt.

Testamento Caesaris heres ex parte dimidia institutus est C. Octavius, sororis nepos, et in nomen adoptatus est.

Caesaris corpus cum in campum Martium ferretur, a plebe ante rostra crematum est.

Dictaturae honos in perpetuum sublatus est.

Chamiatas, humillimae sortis homo, qui se C. Mari filium ferebat, cum apud credulam plebem seditiones moveret, necatus est.

Ex libro CXVII

C. Octavius Romam ex Epiro venit (eo enim illum Caesar praemiserat bellum in Macedonia gesturus) ominibusque prosperis exceptus et nomen Caesaris sumpsit.

In confusione rerum ac tumultu M. Lepidus pontificatum maximum intercepit.

Et M. Antonius cos. cum impotenter dominaretur legemque de permutatione provinciarum per vim tulisset et Caesarem quoque petentem ut sibi adversus percussores avunculi adesset, magnis iniuriis adfecisset, Caesar et sibi et rei p. vires adversus eum paraturus deductos in colonias veteranos excitavit. Legiones quoque quarta et Martia signa ab Antonio ad Caesarem tulerunt, deinde et complures saevitia M. Antoni (passim in castris suis trucidantis qui ei suspecti erant) ad Caesarem desciverunt.

Dec. Brutus ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupavit.

Praeterea discursum utriusque partis virorum ad accipiendas provincias apparatusque belli continet.

Ex libro CXVIII

M. Brutus in Graecia, sub praetexto rei p. et suscepti contra M. Antonium belli, exercitum cui P. Vatinius praeerat, cum provincia in potestatem suam redegit.

C. Caesari, qui privatus rei p. arma sumpserat, pro praetore imperium a senatu datum est cum consularibus ornamentis adiectumque ut senator esset.

M. Antonius Dec. Brutum Mutinae obsedit, missique ad eum a senatu legati de pace parum ad componendam eam valuerunt. Populus R. saga sumpsit.

M. Brutus in Epiro C. Antonium praetorem cum exercitu potestati suae subegit.

Ex libro CXIX

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellae occisus est. Ob id facinus Dolabella hostis a senatu iudicatus est.

Cum Pansa cos. male adversus Antonium pugnasset, A. Hirtius cos. cum exercitu superveniens fusis M. Antoni copiis fortunam utriusque partis aequavit. Victus deinde ab Hirtio et Caesare Antonius in Galliam confugit et M. Lepidum cum legionibus quae sub eo erant sibi iunxit, hostisque a senatu cum omnibus qui intra praesidia eius essent iudicatus est. A. Hirtius, qui post victoriam in ipsis hostium castris ceciderat, et C. Pansa ex vulnere quod in adverso proelio exceperat, defunctus in campo Martio sepulti sunt.

Adversus C. Caesarem, qui solus ex tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit, qui Dec. Bruto obsidione Mutinensi a Caesare liberato triumphii honore decreto Caesaris militumque eius mentionem non satis gratam habuit. Ob quae C. Caesar reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia Romam cum exercitu venit et praecclusis adventu eius his qui in eum iniqui erant, cum XVIII annos haberet, consul creatus est.

Ex libro CXX

C. Caesar cos. legem tulit de quaestione habenda in eos quorum opera Caesar pater occisus esset; postulatique ea lege M. Brutus, C. Cassius, Dec. Brutus absentes damnati sunt.

Cum M. Antoni vires Asinius quoque Pollio et Munatius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent; et Dec. Brutus, cui senatus ut persequeretur Antonium mandaverat, relictus a legionibus suis profugisset, caesus iussu Antoni, in cuius potestatem venerat, a Capeno Sequano.

C. Caesar pacem cum Antonio et Lepido fecit ita ut IIIviri rei p. constituendae per quinquennium essent ipse et Lepidus et Antonius et ut suos quisque inimicos proscriberent. In qua proscriptione plurimi equites R., CXXX senatorum nomina fuerunt, et inter eos L. Pauli (fratris M. Lepidi), et L. Caesaris (Antoni avunculi), et M. Ciceronis. Huius occisi a Popillio, legionario milite, cum haberet annos LXIII, caput quoque cum dextra manu in rostris positum est.

Praeterea res a M. Bruto in Graecia gestas continet.

Ex libro CXXI

qui editus post excessum Augusti dicitur

C. Cassius, cui mandatum a senatu erat ut Dolabellam hostem iudicatum bello persequeretur, auctoritate rei p. adiutus Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in potestatem

suam redegit, Dolabellam in urbe Laodicia obsessum mori coegit. M. quoque Bruti iussu C. Antonius captus occisus est.

Ex libro CXXII

M. Brutus adversus Thracas parumper prospere rem gessit, omnibusque transmarinis provinciis exercitibusque in potestatem eius et C. Cassi redactis coierunt Smyrnae uterque ad ordinanda belli futuri consilia.

M. Messalae Publicolam fratrem vinctum communi consilio condonaverunt.

Ex libro CXXIII

Sex. Pompeius, Magni filius, collectis ex Epiro proscriptis ac fugitivis cum exercitu diu sine ulla loci cuiusquam possessione praedatus in mari Messanam (oppidum in Sicilia) primum, dein totam provinciam occupavit occisoque Pompeio Bithynico praetore, Q. Salvidenum, legatum Caesaris, navali proelio vicit.

Caesar et Antonius cum exercitibus in Graeciam traicerunt bellum adversus Brutum et Cassium gesturi.

Q. Cornificius in Africa T. Sextium, Cassianarum partium ducem, proelio vicit.

Ex libro CXXIV

C. Caesar et Antonius apud Philippos vario eventu adversus Brutum et Cassium pugnaverunt ita ut dextra utriusque cornua vincerent et castra quoque utrimque ab his qui vicerant expugnarentur. Sed inaequalem fortunam partium mors Cassi fecit qui cum in eo cornu fuisset quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus mortem conscivit.

Altera dein die victus M. Brutus et ipse vitam finiit exorato Stratone, fugae comite, ut sibi gladium adigeret. Annorum erat circiter XL.

[lacuna] inter quos Q. Hortensius occisus est.

Ex libro CXXV

Caesar relicto trans mare Antonio (provinciae ea parte imperi positae ei cesserant) reversus in Italiam veteranis agros divisit. Seditiones exercitus sui quas corrupti a Fulvia, M. Antoni uxore, milites adversus imperatorem suum concitaverant, cum gravi periculo inhibuit. L. Antonius cos., M. Antoni frater, eadem Fulvia consiliante bellum Caesari intulit. Receptis in partes suas populis quorum agri veteranis adsignati erant, et M. Lepido, qui custodiae urbis cum exercitu praeerat, fuso hostiliter in urbem inrupit.

Ex libro CXXVI

Caesar cum esset annorum XXIII, obsessum in oppido Perusia L. Antonium conatumque aliquotiens erumpere et repulsum fame coegit in deditionem venire ipsique et omnibus militibus eius ignovit, Perusiam diruit, redactisque in potestatem suam omnibus diversae partis exercitibus bellum citra ullum sanguinem confecit.

Ex libro CXXVII

Parthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce in Syriam inruperunt victoque Decidio Saxa, M. Antoni legato, totam eam provinciam occupaverunt.

M. Antonius cum ad bellum adversus Caesarem gerendum [lacuna] uxore Fulvia [lacuna] ne concordiae ducum obstaret, pace facta cum Caesare, sororem eius Octaviam in matrimonium duxit. Q. Salvidenum consilia nefaria adversus Caesarem molitum indicio suo protraxit; isque damnatus mortem conscivit.

P. Ventidius, Antoni legatus, Parthos proelio victos Syria expulit Labieno, eorum duce, occiso.

Cum vicinus Italiae hostis, Sex. Pompeius, Siciliam teneret et commercium annonae impediret, expostulatam cum eo pacem Caesar et Antonius fecerunt ita ut Siciliam provinciam haberet.

Praeterea motus Africae et bella ibi gesta continet.

Ex libro CXXVIII

Cum Sex. Pompeius rursus latrociniis mare infestum redderet nec pacem quam acceperat praestaret, Caesar necessario adversus eum bello suscepto duobus navalibus proeliis cum dubio eventu pugnavit.

P. Ventidius, legatus M. Antoni, Parthos in Syria proelio vicit regemque eorum occidit.

Iudaei quoque a legatis Antoni subacti sunt.

Praeterea belli Siculi apparatus continet.

Ex libro CXXIX

Adversus Sex. Pompeium vario eventu navalibus proeliis pugnatum est ita ut ex duabus Caesaris classibus altera, cui Agrippa praeerat, vinceret, altera, quam Caesar duxerat, deleta expositi in terram milites in magno periculo essent. Victus deinde Pompeius in Siciliam profugit.

M. Lepidus, qui ex Africa velut ad societatem belli contra Sex. Pompeium a Caesare gerendi traiecerat, cum bellum Caesari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumviratus honore vitam impetravit.

M. Agrippa navali corona a Caesare donatus est, qui honos nulli ante eum habitus erat.

Ex libro CXXX

M. Antonius dum cum Cleopatra luxuriatur, tarde Mediam ingressus bellum cum legionibus XVIII et XVI milia equitum Parthis intulit, et cum, duabus legionis amissis, nulla re prospere cedente retro rediret, insecutis subinde Parthis et ingenti trepidatione et magno totius exercitus periculo in Armeniam reversus est, XXI diebus CCC milia fuga emensus. Circa VIII milia hominum tempestatibus amisit. (Tempestates quoque infestas super tam infelicitate susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est, quia hiemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.)

Ex libro CXXXI

Sex. Pompeius cum in fidem M. Antoni veniret, bellum adversus eum in Asia moliens oppressus a legatis eius occisus est.

Caesar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit, Iapydas et Dalmatas et Pannonios subegit.

Antonius Artavasden, Armeniae regem, fide data perductum in vincula conici iussit, regnumque Armeniae filio suo ex Cleopatra nato dedit, quam uxoris loco iam pridem captus amore eius habere coeperat.

Ex libro CXXXII

Caesar in Illyrico Dalmatas domuit.

Cum M. Antonius ob amorem Cleopatrae, ex qua duos filios habebat (Philadelphum et Alexandrum) neque in urbem venire vellet neque finito IIIviratus tempore imperium deponere bellumque moliretur quod urbi et Italiae inferret, ingentibus tam navalibus quam terrestribus copiis ob hoc contractis remissoque Octaviae, sorori Caesaris, repudio, Caesar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnae deinde navalis et proelia equestria secunda Caesaris referuntur.

Ex libro CXXXIII

M. Antonius ad Actium classe victus Alexandriam profugit, obsessusque a Caesare, in ultima desperatione rerum, praecipue occisae Cleopatrae falso rumore impulsus, se ipse interfecit.

Caesar Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte defuncta, in urbem reversus tres triumphos egit, unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium de Cleopatra, imposito fine civilibus bellis altero et vicesimo anno.

M. Lepidus (Lepidi qui triumvir fuerat filius) coniuratione adversus Caesarem facta bellum moliens oppressus et occisus est.

Ex libro CXXXIV

C. Caesar rebus compositis et omnibus provinciis in certam formam redactis Augustus quoque cognominatus est; et mensis Sextilis in honorem eius appellatus est.

Cum ille conventum Narbone egit, census a tribus Galliis, quas Caesar pater vicerat, actus.

Bellum adversus Basternas et Moesos et alias gentes a M. Crasso [lacuna] referuntur.

Ex libro CXXXV

Bellum a M. Crasso adversus Thracas et a Caesare adversus Hispanos gestum refertur, et Salassi, gens Alpina, perdomiti.

Librorum CXXXVI

periochae desunt.

Pax cum Parthis facta est signis a rege eorum, quae sub Crasso et postea sub Antonio capta erant, redditis.

Librorum CXXXVII

periochae desunt.

Dalmatas et Pannonios Nero, frater Drusi, subegit.

Ex libro CXXXVIII

Raeti a Tib. Nerone et Druso, Caesaris privignis, domiti. Agrippa, Caesaris gener, mortuus.

A Druso census actus est.

Ex libro CXXXIX

Civitates Germaniae cis Rhenum et trans Rhenum positae oppugnantur a Druso, et tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, componitur.

Ara dei Caesaris ad confluentem Araris et Rhodani dedicata, sacerdote creato C. Iulio Vercondaridubno Aeduo.

Ex libro CXL

Thracas domiti a L. Pisone; item Cherusci, Tencteri, Chauci aliaeque Germanorum trans Rhenum gentes subactae a Druso referuntur.

Octavia, soror Augusti, defuncta, ante amisso filio Marcello cuius monimenta sunt theatrum et porticus nomine eius dicata.

Ex libro CXLI

Bellum adversus transrhenanas gentes a Druso gestum refertur. In quo inter primores pugnaverunt Chumstinctus et Aevctius, tribuni ex civitate Nerviorum.

Dalmatas et Pannonios Nero, frater Drusi, subegit.

Pax cum Parthis facta est signis a rege eorum, quae sub Crasso et postea sub Antonio capta erant, redditis.

Ex libro CXLII

Bellum adversus Germanorum trans Rhenum civitates gestum a Druso refertur. Ipse ex fractura, equo super crus eius conlapso XXX die quam id acciderat, mortuus. Corpus a Nerone fratre, qui nuntio valetudinis evocatus raptim adcurrerat, Romam pervectum et in tumulo C. Iuli reconditum. Laudatus est a Caesare Augusto vitrico. Et supremis eius plures honores dati.